

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Філологічний факультет
Кафедра української літератури**

**МАЛА ПРОЗА ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА:
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ТА ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 201 групи
спеціальності «014 Середня освіта
(українська мова та література)»

Чоботар Олександра Іванівна

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук,
доцент **Мальцев В. С.**

Рецензент_____

До захисту допущено

на засідання кафедри

протокол № _____ від _____ 2023р.

Зав. кафедри _____ доц. Валентин МАЛЬЦЕВ

Чернівці – 2023

Анотація

Чоботар О.І Мала проза Леоніда Мосендза: літературознавчий та дидактичний аспекти. Спеціальність – 014 „Середня освіта”. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2023.

У дипломній роботі здійснено аналіз літературної творчості Леоніда Мосендза, зокрема його збірок «Відплата» і «Людина покірна». Висвітлено ідейно-тематичний зміст новел Л. Мосендза, а також розкрито його прозову творчість в літературознавчому та дидактичному аспектах. Запропоновано методику викладання творчості Л. Мосендза, а саме його новелу «Євшан-зілля» у ЗЗСО. Розроблено план-конспект уроку з української літератури для того, щоб познайомити учнів з творчими здобутками Л. Мосендза.

За окремими матеріалами дослідження зроблено висновки.

Ключові слова: література, мистецтво, аналіз, методика, дидактика, проза, новела, систематизація.

Annotation

An analysis of Leonid Mosendz literary work was done in the diploma thesis, particular in his collections «Retribution» and «The Submissive man». The ideological content of Leonid Mosendz' novels is highlited in the thesis, his prose work is revealed in the literary and didactic aspects as well. The method of learning Leonid Mosendz' work is planned to introduce in the General Secondary Institutions of Education, namely his work «Yevshan Zillya». A summary plan in Ukrainian Literature lesson was developed in order to introduce students to Leonid Mosendz' creative achievments.

Conclusions were made based on separate research materials.

Key words: literature, art, analysis, methodology, didactics, prose, novel, systematization.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Олександра ЧОБОТАР

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА.....	8
Висновки до 1 розділу.....	20
РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЗБІРОК Л. МОСЕНДЗА «ЛЮДИНА ПОКІРНА» ТА «ВІДПЛАТА».....	22
Висновки до 2 розділу.....	34
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ЄВШАН-ЗІЛЛЯ.....	36
3.1. Літературна обробка мотиву євшан-зілля в українській літературі.....	36
3.2. «Євшан-зілля» Л. Мосендза	44
Висновки до 3 розділу.....	49
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА У ЗЗСО.....	51
4.1. Методичні зауваги до вивчення творчості Л. Мосендза на уроках української літератури.....	51
4.2. Розробка плану-конспекту уроку для 6 класу на тему: «Основні відомості про життя і творчість Леоніда Мосендза. Важливість історичної пам'яті у творі «Євшан-зілля».....	61
Висновки до 4 розділу.....	71
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77

ВСТУП

Постать митця Леоніда Мосендза як поета, прозаїка, громадського діяча мало досліджена. Письменник у загальній картині українського літературного дискурсу 20-40 рр. ХХ століття не був утверджений літературознавцями остаточно. Деякі з них визначали творчий феномен Леоніда Мосендза і його творчості як приналежність до «вісниківства» (поети і письменники, які групувалися навколо часопису «Літературно-науковий вістник»). Лише наприкінці ХХ століття читачі та літературознавці змогли познайомитися з творчістю когорти українських письменників-емігрантів: Євгена Маланюка, Юрія Клена, Олени Теліги, Олега Ольжича, Леоніда Мосендза, Юрія Липи. Проте, в порівнянні з іншими авторами, набуток Леоніда Мосендза для загального кола українських читачів залишився, в певній мірі, не висвітленим, «не прочитаним» до кінця. Його твори не були надруковані окремим виданням. За життя Леоніда Мосендза було видано у Львові дві збірки: у 1937 році «Людина покірна» (перевидана у Канаді 1951 року) та у 1939 році «Відплата» (перевидана в Празі 1941 року під назвою «Помста»). Українська видавнича спілка імені Ю. Липи у 2011 та 2016 роках у Києві видала збірки «Людина покірна» та «Відплата».

Загалом, твори прозаїка й нині залишаються маловідомими. В українському літературному процесі місце його прозової творчості літературознавці та літературні критики ще не визначили. Що не можна не сказати про поезію Леоніда Мосендза, адже, здебільшого науковці звертаються до збірки «Зодіак», аналізують вірші, вміщені в ній. Видатний поет, товариш Леоніда Мосендза, Євген Маланюк називає «Зодіак» збіркою, яка займає «в нашій літературі цілком визначене і визначне місце» [38, с.243]. Він високо оцінює поетичний доробок свого хорошого товариша, кажучи, що: «Як поет Мосендз безумовно займає своє особливе місце і має власне обличчя: його цілком визначений стиль і його характеристична (М.

Мухин назвав її „фавстівською”) тематика є в нашій поезії без прецеденсу і, певно, залишаться неповторні» [38, с.243-244]. По-різному визначають художню цінність і його прозових творів. Зокрема, високу оцінку його новелам дав Євген Маланюк: «Письменник виразно-точного, аж дещо «математичного стилю», звернув він на себе увагу перш за все своїми новелями, які либонь і залишилися його питомою формою...» [38, с. 246].

Леонід Мосендз – один із тих письменників, який своїми темами вивів українську літературу на високий європейський рівень. Тому його творчість, зокрема мала проза, посідає чільне місце у контексті європейської та української літератур.

З великим болем та жалем пережив Л. Мосендз підсумки національно-визвольних змагань для українських земель. У його творах часто розроблена тема втрати рідної батьківщини. Проте, у них звучить заклик до патріотизму та відстоювання власних прав і кордонів.

У передмові до збірки «Людина покірна» Л. Нигрицький дає відгук на малу прозу Л. Мосендза, принагідно згадує про період, коли творив письменник та стиль мовлення його новел. Я. Гординський також відгукується про збірку «Людина покірна», зіставляє твори Л. Мосендза і Ю. Косача, при цьому висловлює власну думку щодо жанрової, стильової та композиційної побудови новел та оповідань. Є. Маланюк у своїх працях, присвячених творчості Л. Мосендза, узагальнює малу прозу митця й акцентує увагу на історичних деталях.

Оскільки новелістика Л. Мосендза досліджена частково, місце мають і різні оцінки творчості. Принагідно згадували у своїх працях про деякі особливості прозової творчості Леоніда Мосендза такі науковці: Ю. Ковалів, П. Іванишин, О. Баган, Ю. Мариненко, А. Карп'юк, В. Колкутіна, Л. Скорина, В. Просалова, Н. Мафтин та інші.

Першим, хто спробував зробити цілісний аналіз поетичної та прозової творчости Леоніда Марковича став І. Набитович у своїй монографії «Леонід Мосендз – Лицар святого Грааля. Творчість письменника в контексті європейської літератури» у 2001 році. У монографії літературознавець звернув увагу на малу прозу письменника у контексті українського та європейського письменства, зробив детальний аналіз його творчости. Науковець розглянув збірки новел Л. Мосендза, зробив акцент на особливостях стилю написання та мови новел. Своєю працею І. Набитович вивів творчий набуток митця на абсолютно новий рівень розуміння. Проте, незважаючи на це, автор монографії не мав на меті вичерпний аналіз новелістики письменника. Для сучасного літературознавства залишається актуальним дослідження, яке б ґрунтувалося на літературно-історичних та поетичних засадах. Отож, **актуальність дипломної роботи** полягає у тому, що проблема місця творчости Л. Мосендза у літературному процесі є малодослідженою досі, що зумовило обрати саме цю тему для написання роботи. Спроба дослідження його збірок «Людина покірна», «Відплата» допоможе краще осягнути творчий феномен митця.

Об'єктом дипломної роботи є новелістика зі збірок Леоніда Мосендза «Людина покірна» та «Відплата», а також новела «Євшан-зілля».

Предмет дипломної роботи – поетика малої прози письменника.

Мета роботи – проаналізувати малу прозу Леоніда Мосендза, а саме новели зі збірок «Людина покірна», «Відплата»; визначити ідейні засади, які передували написанню тих чи тих творів, проаналізувати жанрово-тематичні особливості новеліста, його художні пошуки, надати методичні рекомендації для вивчення новели «Євшан-зілля» у ЗЗСО.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Визначити чинники, які впливали на формування світогляду митця;

2. Виявити характерні риси «вісниківства» та неоромантизму у творах письменника;
3. Окреслити структуру жанрово-композиційних елементів у новелах Леоніда Мосендза зі збірок «Людина покірна» та «Відплата»;
4. Проаналізувати новелу «Євшан-зілля»;
5. Надати методичні рекомендації до вивчення новели «Євшан-зілля» в ЗЗСО.

Методи дослідження. При написанні курсової роботи були використані культурно-історичний, біографічний, порівняльний методи.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали праці науковців, які присвячені творчості Леоніда Мосендза, зокрема роботи І. Набитовича, М. Неврлого, Ю. Коваліва та ін.

Наукова новизна полягає у тому, що у роботі здійснено дослідження малих прозових жанрів Леоніда Мосендза, розглянуто жанр новели як особливий епічний різновид, окреслено індивідуальний стиль написання письменника у руслі неоромантизму, надано методичні рекомендації до вивчення їх у ЗЗСО.

Практичне значення наукової роботи. Результати дослідження можуть бути використані при розробці як учнівських уроків, так і вузівських курсів, при написанні рефератів, курсових та магістерських робіт, а також при шкільному спецкурсі з вивчення творчості Леоніда Мосендза.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів (розділ I. – «Формування світогляду Леоніда Мосендза»; розділ II. – «Жанрово-композиційний аналіз збірок Л. Мосендза «Людина покірна» та «Відплата»; розділ III. – «Трансформація образу євшан-зілля»; розділ IV. – «Методичні рекомендації до вивчення творчості Леоніда Мосендза у ЗЗСО»), висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1.

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА

Аналіз творчого доробку Леоніда Мосендза немислимий без виявлення літературно-мистецьких, ідеологічних та стилістичних особливостей. Картину його художнього світу неможливо осмислити без стилістичних прийомів, притаманним лише йому, своєрідності тем, ідей, образів його ціннісних орієнтирів – всього, що робить його твори літературно вартісними.

В українській літературі Леонід Мосендз вважається поетом празької школи, зокрема поетом-вісниківцем, оскільки разом з іншими поетами групувався навколо «Літературно-наукового вістника».

Постать Леоніда Мосендза на ниві української культури посідає чільне місце. В українську літературу він увійшов як співець сили людського духу та людини, яка готова захищати власну державу. Водночас, Леонід Мосендз – це поет, прозаїк, який творив характери не тільки українців, а й людини різних віків.

Основними джерелами творчості Леоніда Мосендза були європейська література та культура, історія, мистецтво та філософія. Оскільки письменник творчо переосмислив біблійні, міфологічні, літературно-мистецькі та історичні сюжети, мотиви з античності, середньовіччя, минулих епох України та її сучасності, завдяки власному світобаченню йому вдалося у творах розкрити оригінальні думки про сучасну добу. Проте, застосовуючи сюжети європейської історії та культури, автор завжди знаходив спільні проблеми, які перепліталися з українською історією, з її проблемами, які не залишали байдужими Леоніда Мосендза і його сучасників.

Аналізуючи творчість Леоніда Мосендза з боку європейської літератури, слід визначити, чим власне представлений термін «європейська література». «Європейська література, або ж європейське письменство» – це

найвидатніші твори новітнього часу у літературі європейських народів, які характеризуються звертаннями до споконвічних тем, проте, водночас, і до сучасних проблем та тем, що увійшли до скарбниці світової культури.

Мала проза Леоніда Мосендза, зокрема збірки його новел «Людина покірна», «Відплата», автобіографічна повість «Засів» вважаються зразком української націоналістичної літератури.

Досліджуючи націоналістичну новелістику Леоніда Мосендза, слід з'ясувати особливості його поглядів та походження.

Основна цінність націоналізму як ідеології – нація. Основні принципи націоналізму – збіг етнічних кордонів з політичними, національне утвердження, а центральне місце посідає саме культура. Як зазначає у своїй статті В. Лісовий, що «без збереження своєї самобутньої культури нація втрачає своє обличчя (свою ідентичність) і приречена зникнути» [32, с. 64].

Однією з основних форм культурного буття нації вважається і література. Вона відображає народ, його історію, ментальність. Насамперед, основну функцію, яку виконує література – виховну. Завдяки їй відбувається організація суспільства, виховання, вона має вплив на історичні процеси та національну думку.

Враховуючи особливості світобачення, ідеологічне походження, почуття особливої значущості у літературному дискурсі, творчість, а особливо новелістика Леоніда Мосендза має відчутні націоналістичні мотиви.

Для того, щоб ґрунтовно дослідити художній текст, слід враховувати і біографічні відомості мистця. У останні роки життя Л. Мосендз писав своєму товаришу: «Я не поляк, хоч походжу з українсько-польсько-литовського роду, без каплі московської крові. Хтось від когось мусить походити, й я не соромлюся, що мої предки билися проти тевтонського ордену, проти

москалів і багато їх упало в чесному бою, а не захищаючи Москву...» [47, с. 12]. У цих словах відчутно націоналістичну позицію. Хоча так було не завжди.

Цікавим видається те, що Леонід Мосендз категорично ставився до «малоросів». Листуючись з Арсеном Шумовським у липні 1948 року, він пише йому: «Знаєте, я вчився в Вінниці в учит. семінарії, нас було 40, коли була 1913 р. перепись – всі написали, що вони малороси – лише я й один ще – що ми «руськіє». Був я російський патріот» [44, с. 8].

Важко встановити, чому стався перелом у свідомості Л. Мосендза. У листі до Р. Гармаша він пише, що «був не малоросійським патріотом до 1918 року, а за 1 місяць з мене був український націоналіст. Бо, прочитавши історію Грушевського, доти незнану мені, я захлинувся від величі того народу, з якого пішли мій дід, моя мати, мій батько, серед якого жив, виріс і якого доти не смів знати я» [44, с. 8].

Чимало свідчень про зародження національних почуттів простежуємо у автобіографічній повісті «Засів».

З 1918 по 1920 рік Л. Мосендз вчителював у Гнівані Вінницького повіту. Вдень працював у школі, а вночі брав участь у революційних подіях проти російських окупантів. Події, насичені боротьбою за Українську державу, Л. Мосендз відтворив у збірці новел «Людина покірна» та у поезіях «Помона мілітанс», «Баляда про побратима», «Мій шпиталь» тощо. У 1928 році Мосендз став дипломованим інженером-технологом. Оскільки УГА мала право присвоювати докторські звання, у 1931 році Л. Мосендз захистив докторську дисертацію. Він працював інженером, проектував дороги. Цілком зрозумілим стає присутність науково-технічної лексики, аналізуючи деякі новели письменника.

Особливого впливу зазнали погляди Леоніда Мосендза після знайомства з працями Дмитра Донцова. Л. Мосендз жив у непростий час,

коли гостро поставало українське національне питання за державну незалежність. Відповідно, поява Д. Донцова у цій ситуації була цілком закономірною. Основна його заслуга – згуртування плеяди талановитих українських людей навколо «Літературно-наукового вістника». Поцінювали думки Д. Донцова «вісниківці»: Леонід Мосендз, Олена Теліга, Олег Ольжич, Юрій Клен, Євген Маланюк та ін.

Націоналізм Дмитра Донцова значною мірою вплинув на тогочасне українське письменство. Митці у своїх творах дедалі більше виявляли націоналістичні ідеї, які були тісно пов'язані з історією, мистецтвом та філософією.

Слід розуміти, що тогочасні реалії життя, зокрема державотворення, вимагали активної позиції, відстоювання власної думки, дисципліни, виявлення національно свідомої позиції. Ці твердження лягли в основу світоглядної парадигми Д. Донцова, які згодом відобразилися у творчості «вісниківців», Леоніда Мосендза також. Навіть аналізуючи малу прозу Л. Мосендза, важко не звернути увагу на образи головних героїв, які по своїй суті є витривалими та сильними. Наприклад, образ інженера Калера з новели «Людина покірна», Майкла Смайлза («Поворот козака Майкла Смайлза»), діда Якима («Берладник») тощо. Наведені образи виступали уособленням завдання, яке стояло перед народом, суспільством.

Погляди Д. Донцова (які пізніше відбилися і в його працях) були для «вісниківців» джерелом відповідей на їхні запитання, стосовно розвитку української літератури. У своїй праці «Наше літературне гетто» (1932) критик дає таку характеристику митцеві, який має відповідати вимогам націоналістичної доби: «Важне внутрішнє Я поета, напруженість волі, острість вражливості, інтенсивність сприймання, агресивність захоплень, які за ганебну слабкість уважають окличники, розливний стиль і сто-сторінкове звиряння з хвилин слабості й болю. Важна глибока й сильна скаля емоцій,

великий темперамент. Коротко – важна індивідуальність митця (personality). Щоб твір був видатним, мусить бути видатною особистістю митця, світ його переживань» [14, с. 223].

Ідеї Д. Донцова характеризуються рішучістю, стійкістю, надзвичайною енергією, експресивністю. Своїми сміливими твердженнями він намагався донести до українців важливість відстоювання права на самостійну державу, зняття зі своїх плечей клейма «малоросійського» люду. Цим і завоював прихильність сучасників, зокрема і Л. Мосендза.

Л. Мосендз у листі до Д. Донцова 5 квітня 1932 р. суголосний зі своїм натхненником у баченні поняття «сила»: «І ось по знаній Вам асоціації знов приходить мені на думку таке важливе для взаємовідношення народів поняття як «сила». Проста навіть фізична сила. Пружавість, меткість, швидкість, все те, що дає змогу вовкові зарізати корову й ондатрі...сміло кидатися на людину... І тільки це цінить світ, навіть більше, як цінив раніше» [81, с. 398]. Фразу Л. Мосендза у листі до Р. Задеснянського (13 червня 1948 р.) про те, що «любов до батьківщини ніяк не є продуктом розуму, але чуття» [81, с. 324], слід трактувати як загальноприйнятту для письменників-вісниківців.

Твори Л. Мосендза, публіцистичні праці, листування, а також спогади сучасників про нього дають підстави вважати націоналізм його світоглядною парадигмою. Творча спадщина «вісниківців» овіяна одним духом, але інтерпретована по-різному.

Як вважає В. Радзієвський, світобачення Л. Мосендза яскраво відбилася у його новелістиці. Серед письменників-вісниківців цей жанр був поширеним і користувався популярністю (згадати хоча б твори Ю. Липи, У. Самчука, Ю. Клена, Н. Геркен-Русової, Г. Журби, Р. Єндика, Г. Мазуренко та ін.). Основними причинами такої прихильності до жанру новели та оповідання варто назвати, по-перше, малий обсяг і змога сповна розкрити

основний задум твору, по-друге, можливість групування навколо «Літературно-наукового вісника», адже редактори цього журналу надавали перевагу у друкуванні творів саме малих епічних жанрів.

Твори малої прози Л. Мосендза часто схожі за ідейно-тематичним змістом з творами інших письменників-вісниківців. Найбільше взаємопов'язаними видаються збірки Л. Мосендза «Людина покірна» та Ю. Липи «Нотатник». Але трапляються і розбіжності, як зауважила Л. Бурачинська: «Коли в Липи бачимо зерно і полову революції, в Мосендза виведені лише вольові типи. Але маємо тому подих революції тут не такий палкий і гарячий, так, наче б Мосендз вибирав людей і перепускав їхні вдачі крізь холодний фільтр розуму – такі вони опановані й холодні...» [5, с. 2]. Збірник новел під назвою «Відплата» має подібний естетичний зміст із творчістю Ю. Клена. Як зазначає В. Просалова, зв'язок проявляється «в наполегливому освоєнні культурних надбань людства, в яскраво вираженій інтертекстуальності, численних культурологічних рефлексіях» [62, с. 112].

Світоглядне бачення Л. Мосендза яскраво виражене у працях «Антін Чехов – поет без світогляду» (1930), «Джон Гелсворси» (1933), у його рецензії на збірку Н. Лівницької-Холодної «Вогонь і попіл» (1934) та ін. У статті «Микола Хвильовий: легенда і дійсність» найкраще простежується прихильність Леоніда Мосендза до ідей Д. Донцова та вісниківства. Памфлет про Миколу Хвильового Л. Мосендз написав у 1948 році, у зв'язку з полемікою про розвиток українського письменства й літератури, їх подальшого розвитку. Ця стаття є зразком гострої реакції на роман «Вальдшнепи» Миколи Хвильового і післямову до твору Юрія Лавріненка. Гостра реакція вісниківця спрямована на особисті взаємини двох письменників. Оскільки Л. Мосендз та М. Хвильовий брали участь у бойових діях у 1918-1921 рр. як ворожі сторони, автор статті сприймає М. Хвильового як супротивника, згадуючи про пістолет, яким вчинив самогубство письменник. Різкість висловленого пояснюється ще й тим, що сам Л.

Мосендз, за спогадами сучасників, був запальною, нестримною, емоційною людиною, як відгукувався про нього Улас Самчук: «...бути толерантним не мав сили» [67, с. 24–26]. Л. Мосендз дотримувався інших політичних поглядів, на відміну від М. Хвильового, який був націонал-комуністом. Також важливим фактором, на якому наголошує близький друг письменника Є. Маланюк, була хвороба Л. Мосендза, особливо наприкінці життя. Крім того, гострота переконань письменника як художній прийом вбачаємо в його новелах «Лист», «Роксолана», у листуваннях (в тому числі до Д. Донцова), у ранній публіцистиці (наприклад, відгук на збірку «Вогонь і попіл» Н. Левицької-Холодної) тощо. Стосовно особливостей його стилю, варто пам'ятати про те, що Л. Мосендз – письменник-емігрант, працював на літературній ниві за межами рідної землі в той час, коли його колеги на батьківщині змушені були писати таємно, або коритися цензурі радянського режиму. Під час написання своїх творів, у нього не було потреби в тому, щоб вкладати прихований сенс у образи, переносити їх в площину алегорій. Л. Мосендз міг вільно висловлюватися у своїх творах, не боятися осуду чи реакції від радянської влади, чого не могли собі дозволити більшість українських митців.

Варто згадати про те, що література своїм завданням вбачає виховати націю, пробудити підвалини свідомості. Проаналізувавши малу прозу Л. Мосендза, є вагомі підстави для того, щоб вважати її «виховною». У новелах письменниками ми бачимо чітко визначений взірець для майбутнього покоління. Насамперед – це незалежна від загарбника рідна земля, вільна і сильна держава. А для того, щоб здобути волю новеліст возвеличує людей, які приносять у жертву своє життя, задля свободи та надії на краще життя своїх дітей. Яскравим прикладом є герой новели «Берладник» дід Яким, який, будучи чоловіком похилого віку, іде на війну і віддає найдорожче – своє життя. Марко Яхненко ще малим йде до партизанів, там його чекає такий ж фатум (новела «Великий Лук»). За словами Леоніда Мосендза,

покликання кожного народу вбачається у тому, щоб «міцно тримати... цю красну землю, цей мужній рід» [34, с. 33].

Своїми новелами Л. Мосендз показує нам, як виглядає національно свідомий герой. Це той, хто має на меті оберігати духовність свого народу від впливу чужорідної культури («Євшан-зілля»), та людина, яка з неймовірним боєм перебуває на чужині («Люди»). Наявні націоналістично пройняті публіцистичні відступи об'єднують твори з різними сюжетами.

Л. Мосендз має цілком обґрунтовані позиції стосовно інших націй. Народ, який грубо та незаконно намагається загарбати українські етнічні землі, вплинути на свідомість різними способами у письменника асоціюється з нашествиям зла, з «сараною», просувається територією, щоб тримати українця за «дурня» (новела «Брат»). І неважливо хто саме цей народ, (росіяни, мадяри, євреї) Л. Мосендз надзвичайно емоційно зображує його у своїх творах. «Злобні й кровожадні прислужники Москви», «озвірілі наймити крові» («Великий Лук»), «горбатий профіль», «якийсь семітський тип» («Поворот козака Майкеля Смайлза»), «голодний собака», «п'яна московська душа», «зголодніла північ», «розпаношена північна сарана» («Брат») – такими епітетами описує письменник окупантів українського народу у своїх новелах.

Проте, знаходимо у новелах Леоніда Мосендза безліч прикладів толерантності до інших національностей. Згадати хоч епізод з новели «Поворот козака Майкла Смайлза», де письменник детально описує життєвий лад американського населення, і звертає увагу на удачу французьких жінок. У новелі «Євшан-зілля» автор симпатизує половецькому народові, хоча й не сучасному нам. З цього можемо робити висновок, що письменник, керуючись загальнолюдськими принципами, зображує у своїх творах представників інших національностей.

Існування свідомої нації неможливе без знання історії того чи того народу. Аналізуючи новелістику Леоніда Мосендза, важко не звернути увагу на проблему історичного минулого. Письменник закликає відчувати історію минулих поколінь. У новелі «Берладник» дід Яким дорікає молодому парубку: «У цих балках, на цих горбах скільки полягло наших дідів, скільки крові й мук виділа наша красна земля... Ви цього не видите, бо молоді ще, паниченьку» [34, с.31].

Героїчне минуле українського народу слугує зразком для небайдужості, кличе до боротьби героїв новел Л. Мосендза. Це і стародавні книжки, які Марко знаходить у давно забутій бібліотеці («Великий Лук»), і воєнні подвиги праотців Яхненків. Зі старих сторінок у майбутнє покоління пильно вдивляються предки. Це «суворі гетьманські обличчя, часом митрополичі лиця, або веселі й лукаві козацькі Мамаї чи київські спудеї» [34, с. 93]. Однак, письменник застерігає нас відрізняти «чуже» від «свого», адже з роками «усюди, де проходила чужинча слава, кривавився старий козацький рід. І нарешті загубив і сліди споминів про своє славне українське минуле...» [34, с. 88]. З цього можна простежити спробу новеліста зрозуміти причину руйнації народного духу.

Д. Донцов часто критикував діяльність М. Грушевського, В. Винниченка, П. Куліша, М. Драгоманова, протиставляючи «вільних духом» Т. Шевченка, Л. Українку, Г. Сковороду. Цікавим є те, що у новелі «Мінерва» головним героєм виступає Григорій Сковорода з пристрасстю до пізнання світу.

Новела «Поворот козака Майкеля Смайлза» є прикладом, де автор пише, що історична народна пам'ять – це «якась нитка», яка з'єднує «те минуле, з якого вийшов...предок, з тим сучасним, яке захопило нащадка» [34, с. 133]. Цими словами письменник намагався звернути увагу на те, що кожен українець повинен зайняти місце між предками та нащадками, а саме

серед своїх сучасників. У цьому полягає істина вічності духу, пам'яті та неподільності нації.

На прикладі новел «Поворот козака Майкеля Смайлза» та «Великий Лук» Л. Мосендз символічно показує нам, що історична пам'ять народу є безсмертною. Вона не зникає протягом століть, а з часом лише обов'язково повернеться у неприхованій формі.

Л. Мосендз порушує проблему національного об'єднання також і у поемі «Волинський рік»:

Усі прийдуть тоді: чубасті вої
із мудрими князями на чолі,
ті, що віддали міць сердець і рук
за невмирущу візію Богдана,
що їм Парижу й Роттердаму брук
ятрив істоту, як пекуча рана... [9, с. 55].

Націоналізм Д. Донцова визначають як «вільну» ідеологію, в основу якої покладено принцип волі як основи буття. Якщо ж аналізувати малу прозу Л. Мосендза, можна простежити наявність духу волюнтаризму. Одним із проявів волі новеліст вважає відплату, власне, називаючи так цілу збірку новел – «Відплата».

Герої новел Леоніда Мосендза – це люди, які не спозирають зло, що зчинене їм, а роблять все, щоб покарати тих, хто насмілився заподіяти лиха. У новелі «Роксоляна» вбивця прекрасної дівчини не довго чекав на розплату, помста чекала також на невірну наречену. «I'ha ragata» – твір, у якому сам чернець, на ім'я Франческо, бездушно розправляється з винуватцем смерті близьких і вважає такий вчинок правильним, адже зло має бути обов'язково покараним. Зрадливий друг дитинства зазнав відплати за порушення законів чоловічої дружби («Птах високого лету»).

Новелістика Л. Мосендза наскрізь пройнята образом «сильної людини». Герої цих новел могутні, вольові та сильні духом. Козак Майкель Смайлз, він же найхоробріший козак полку, усвідомлено йде на страту, але непохитно тримається поряд з лавою підсудних («Поворот козака Майкеля Смайлза»), дід Яким мертвим тримає у руках кулемета («Берладник»), молодий хлопець Марко мужньо йде на свій перший бій, а його батько стоїть на смерть з самураями («Великий Лук»).

Ці персонажі наділені моральністю. Вони не наважаться на підлий вчинок, не злукавлять навіть проти свого лютого ворога. Так, інколи бувають жорстокі, але на благо справедливості. У новелі «Поворот козака Майкеля Смайлза» козакові сказано, що тільки-но лягає підозра, то першу кулю отримує саме він. Підступного москаля покарано разом із зрадницею у творі «Роксоляна». Між близькими завжди панують лагідні та теплі стосунки. У однойменній новелі «Брат» часто звучить душевне звертання – «братіку».

Поряд з образом «сильної людини» стоїть образ «сильної нації», які безпосередньо переплітаються. Їхня сила бере витoki у щирій вірі, у безсмертних душах, у згуртованості. Всевишній дарує їм свіже, чисте повітря, родючу землю за те, що вони дбають про своє майбутнє і долю своїх нащадків.

Нам добре відомо, що Дмитро Донцов орієнтувався на Захід, тобто Європу. Він вважав, що Україна і її культура нічим не відрізняється від західної, адже наші ціннісні орієнтири завжди співпадали з орієнтирами Західної Європи. Проте, довгий час нашу культуру намагається, щонайменше, взяти під свій контроль, і, щонайбільше, знищити рука Росії. Тому, основна ціль до зближення із європейською традицією – припинити вплив російської культури на українську, і осмислити наш народ як частину європейського.

У новелах Леоніда Мосендза яскраво представлені європейські ідеї. Якщо звернути увагу на збірку письменника «Людина покірна», то ми прослідковуємо події національно-визвольних змагань 1918-1921 рр., активну боротьбу між Заходом і Сходом, між Європою і Азією. Ці частини світу є своєрідним уособленням: Захід – добро і мораль, Схід – зло і варварство. Дуже влучно підмітив автор у творі «Великий Лук»: «... Схід хотів наперед і назавжди помститися Заходові за свою азіатську підрядність» [34, с. 97].

У новелі «Лист» кохана, яка зраджує героя, проходить так звану «деградацію»: у очах героя вона перетворюється з красуні «Золотого Заходу» на «панночку сірого Сходу». Цікавим видається те, що цей факт є частково автобіографічним. Л. Мосендз був закоханий у внучку Софії Русової – Ольгу Русову, вони навіть заручилися. Проте вона одружилася зі студентом УГА, колишнім офіцером армії УНР – Миколою Базилевським. Наталя Лівицька-Холодна згадувала про епізод з його життя: «...Він мав наречену... Раптом вона пішла несподівано за цілком когось іншого, – солідного типа, старшого від неї років на 15, колишнього офіцера, дуже несимпатичного. Мосендз це дуже переживав. Що між ними зайшло – ніхто не знає, то якась таємниця...» [66, с. 12]. Свою новелу «Лист», зі збірки «Відплата», письменник написав під впливом цієї події.

Мала проза Леоніда Мосендза – це плід української неоромантичної літератури. Аналізуючи його творчість, важко не помітити обізнаність європейської літератури та історії, яка безумовно мала вплив на твори. Звичайно, Л. Мосендз звертався до думок багатьох сучасників, зокрема і поетів Празької школи. Напевно, найбільше позначились на малій прозі письменника ідеї націоналізму Дмитра Донцова, які мали неабиякий авторитет серед письменників еміграційної хвилі XX століття.

Твори Леоніда Мосендза сміливо називаємо вартісними. Вони виконують одну з найголовніших функцій мистецького твору – виховну. Проаналізована творчість Леоніда Мосендза свідчить про неабиякий інтелект поета, чудове володіння ним європейською історією, філософією та культурою, яку він вміло поєднує з рідним, українським тлом. Через детальне опрацювання історичних сюжетів і тем з боку України та Європи, через особисте світобачення, у творах йому вдалося показати власні погляди на сучасну добу.

Висновки до розділу I

Зацікавленість творчістю Л. Мосендза, зокрема його прозовими творами, спостерігалася впродовж багатьох років і нині залишається актуальною для кола літературознавців. Це пов'язано з філософією світосприймання та ідеологією письменників-вісниківців, в тому числі й Л. Мосендза, яку вони перейняли від свого вчителя, наставника – Дмитра Донцова. Ще одна причина, яка підвищила інтерес до творчості Л. Мосендза – перевидання його збірок у 2011 та 2016 роках. Відповідно, останнім часом з'являється все більше наукових праць, статей, доповідей, конференцій присвячених письменникам-вісниківцям та прозовій творчості Л. Мосендза.

Дослідники творчості Л. Мосендза звертають увагу на його досягненнях у прозі. З-поміж усього творчого здобутку письменника вирізняється його новелістика, вона сповнена особливою естетикою, повчальним характером, ідейно-тематичним забарвленням. За допомогою мовних засобів письменник створює не тільки характер героя, а й намагається зазирнути у глибину людського «Я» самого читача. Стиль його написання характеризується поміркованістю, логічністю викладу думок, умотивованістю.

Новели Л. Мосендза викликають зацікавлення і через призму його національної свідомости. У творах письменника ми бачимо чітко визначений взірєць для майбутнього покоління. Насамперед – це незалежна від загарбника рідна земля, вільна і сильна держава.

Більшість літературознавців схильні до того, що прозова творчість Л. Мосендза є важливою та дають їй високу оцінку. Активний період його творчих звершень у жанрі новели припадає на повоєнний час. Саме цей жанр твору сприяв посиленню уваги до української історії, звернення до національних проблем та шляхи їх вирішення.

Ми простежили, що європейська література, історія, культура, міфологічні, античні та середньовічні мотиви, погляди видатних постатей, минуле України та її сучасність стали для Леоніда Мосендза тими рушійними силами, які сформували його світобачення, завдяки якому йому вдалося розкрити власне бачення про сучасну йому добу.

РОЗДІЛ 2.

ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ЗБІРОК Л. МОСЕНДЗА

«ЛЮДИНА ПОКІРНА» ТА «ВІДПЛАТА»

Українська література багата митцями та інтелектуалами, які суттєво вплинули на її розквіт і визнання у всьому світі. Вони завжди перебували у межах відкритого протистояння з групами чи спільнотами, повинні були відстоювати власну художню майстерність, точку зору, ба більше – право на пошук правди. Це були, зазвичай, особистості, які прагнули боротися за справедливість, культуру, народ.

Постать Леоніда Мосендза на ниві української культури посідає чільне місце. В українську літературу він увійшов як співець сили людського духу та людини, яка готова захищати власну державу. Водночас, Леонід Мосендз – це прозаїк, поет, який творив характери не тільки українців, а й людини різних віків.

Прозова творчість Л. Мосендза складається із двох збірок новел «Людина покірна» та «Відплата», автобіографічної повісті «Засів», незакінченої повісті «О. Ю. Попіл», роману «Останній пророк», а також есе.

20-ті роки XX століття для письменника були дуже плідними: він розпочинає працювати над новелами, у яких апелює до проблеми історичної пам'яті. Перша збірка цих новел, під назвою «Людина покірна», занурює нас у події національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., у події відстоювання української державности. Свої внутрішні почуття автор передає не тільки у прозовій формі, а й у поетичній. Л. Мосендз у своїх поетичних циклах «*Romona militans*», «Ми були», «Мій шпиталь» описує криваві картини війни та окупації.

Основна ідея збірки полягає у тому, що національна гідність – одна з головних чинників формування національно свідомої людини. І справді,

гідною та свідомою людиною може називати себе тільки той, хто не втратив зв'язок з батьківщиною. Щоб втілити цю ідею в реальність, автор знайомить читача з щоразу новими героями. Це наступники тих славних особистостей, які прийшли знову довести, що Українська держава має повноцінне право на свободу та незалежність.

Перша новела, яка відкриває збірку, має ідентичну назву – «Людина покірна». У ній автор описує смерть інженера Калера під час подій 1917 року, коли через українські землі повертались російські війська. Письменник асоціює їх з хвилею «...диких звірів, що по-звірячому запротестувала проти покори, порядку, проти заведеного механізму...» [34, с. 15]. Основний конфлікт твору – зіткнення двох сторін: Калера, який є уособленням організованості та врівноваженості та лютого натовпу, що чинить розправу над ним через нагальну відправку потяга. Відповідно, кульмінаційним моментом у творі стає смерть інженера. Стоячи з петлею на шиї, Калер не чекає поки з-під ніг йому виб'ють скриньку, він сам набирається сили, вдаряє в обличчя ногою вояка-сибіряка, і прощається з життям: «Почувся хряскіт, бризнула кров, сибіряка мотнувся й осів... А на натягненій мотузці загойдалося Калерове тіло!..» [34, с. 20].

У новелі «Брат» розгортаються події 1919 року. Брат героя йде воювати проти російських військ, він не може «терпіти вже тих азійських облич, що за цей рік засмерділи мені очі...» [34, с. 23].

Впродовж усього твору відчувається емоційна напруженість, символічно автор описує художні деталі: краплі роси – символ нового дня, закопані револьвери, худі плечі брата – це ж і його могутні груди.

Пейзажні картини, які присутні у творі є динамічними і цілком відповідають думкам персонажів. Через вибрані природні стани, письменник передає внутрішні переживання та емоції героїв твору: «Ми мовчки сиділи, а земля вже цілком загорнулася в ніч...» [34, с. 25].

Змістовну функцію виконують пейзажні картини у новелі «Берладник». Загалом, наявність природних пейзажів у творі розширює тематику композиції. Ці описи сповільнюють динаміку тексту, виступають у ролі ліричних відступів. Таким чином, у читача виникає ще більше зацікавлення до постаті головного героя – діда Якима.

Л. Мосендз вдало поєднує пейзажні описи, портретну характеристику діда та діалоги героїв. Щодалі читач знайомиться з образом діда, то більше зацікавлюється його постаттю. Спочатку, письменник зупиняє погляд на вбрання, потім змальовує обличчя та руки, які перетворились з хліборобських на руки кулеметника. У захисті батьківської землі дід-берладник вбачає таку ж потребу, як і в її обробці. Для нього любов до Батьківщини, відданість народу, готовність на подвиги – це звичайні вчинки, на які може і повинен піти кожен.

Складним психологічним сюжетом наділена новела «Роксоляна». Московський офіцер вбиває українського інженера, задля одруження з його дівчиною-нареченою. Ця дівчина, через два тижні після смерті інженера, без будь-яких дорікань відправляється на чужину з більшовиками. Але побратими хлопця не можуть пробачити їй таку зраду і вбивають її.

У новелі «Хазарин» письменник вдається до протиставлення двох героїв. З одного боку виступає Давид – помічник волосного воєнкома, для якого неприйнятним є атеїзм і знищення віри. На противагу йому стоїть більшовик Брунс, для якого це цілком нормально. Відповідно Давид – це уособлення захисту та оборони, добра, а Брунс – фальшу, лицемірства і зла.

Вагомого композиційного значення у творі надано змалюванню костелу. Демагогія Брунса, на фоні суворого готичного храму з винятковою акустикою, викликає дисгармонію. Опис інтер'єру загострює цікавість, чітко окреслює лицемірство безбожника. З цього фрагменту і випливає ідея новели: лукавство і нещирість не повинно існувати.

У новелі «Укрита злість облудлива покірність...» розповідається про діда-верховинця, який власними руками знищив лихваря. Письменник намагається вести оповідь так, щоб читач самостійно міг побувати на місці діда та оповідача. Ідейна спрямованість твору посилена тим, що сам пан співчуває дідові, переживає разом з ним біль. Л. Мосендз у творі показує талант детального опису дідових рук. Автор порівнює їх з руками панянки. Акцент, саме на цю частину тіла, виконує вагомую роль у розумінні твору. Опис рук несе важливе філософське наповнення. Дід-верховинець не дарма має руки схожі на жіночі, адже він довгий час сидів у в'язниці, а якщо образно, то чужі, «нетутешні руки вхопились за його права» [34, с. 68], як власне за права його роду.

Назва новели досить символічна, взята з уривку прологу поеми «Мойсей» І. Франка:

Невже навік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм
Тебе скував і запряг на вірність? [75, с. 173].

Слова з поеми І. Франка Л. Мосендз інтерпретує у своїй новелі по-новому. Франковими словами новеліст намагається окреслити картину майбутніх соціальних протистоянь.

«Люди» – одна з тих новел, у якій показано важкий емоційний стан людини-емігранта на чужині. В основі сюжету покладено соціально-психологічний конфлікт. Письменник запевняє, що справжньою вільною людиною можна себе відчувати тільки на батьківщині. На чужині живуть за своїми правилами, яким ти повинен коритися. Проте, найбільша прикрість, як зазначає автор, у тому, що часто люди на рідній землі відчують себе чужинцями.

Новела «Великий Лук» є яскравим прикладом твору, у якому Л. Мосендз звертається до теми проблеми історичної пам'яті.

Першорядними і центральними образами новели є новогвінейський лук та представник славетного роду Яхненків – Марко. Саме лук постає основою у новелі, на яку нанизується сюжет. Дослідник І. Качуровський зараховує такі твори до фантастичних, де «елементи фантастики можуть входити в сюжет від експозиції до кульмінації включно, але розв'язка не має у собі нічого надприродного» [22, с. 20].

Як зазначає І. Набитович, лук виконує декілька сюжетотворчих функцій у новелі: «Служить просторово-часовим символом, який єднає між собою ланки родового ланцюга...Є постійним нагадуванням бойових традицій давнього українського роду...Дає можливість побудувати ефектну розв'язку – пострілом із лука Марко вбиває вартового, і звільнені ним козаки громлять більшовиків-угорців» [46, с. 162].

Описуючи зовнішній вигляд Марка Яхненка, Л. Мосендз зображує його так, як хотів би себе бачити герой у мріях, а не в конкретний час, у якому відбувалися події: «Він бо бачив себе струнким і сильним мужем, що, притиснувши ногою один кінець лука, влучає міцною стрілою в ворожу ціль» [34, с. 92-93].

Сама новела побудована у формі твору-оповіді, відповідно розповідь ведеться від імені оповідача. Він з'являється, щоб оповістити про фатум головного персонажа. Описи природніх стихій влучно підпорядковуються до внутрішніх станів героїв у важкі часи.

Героїчними рисами Л. Мосендз наділив образ Давида з новели «На утвор». Хоробрий в'язень рішуче вирішує тікати з російської тюрми, щоб не опинитись у списку страчених. Для підсилення оповіді, письменник порівнює характеристику зовнішності героя і його внутрішній психологічний стан, коли Давид зрання йде до виходу в'язниці, вдаючи з себе чекіста.

Новела написана у формі монологічної епічної розповіді. Автор інколи вводить репліки діалогів для того, щоб у кульмінаційні моменти додати більшої драматизації. За відсутності діалогічного мовлення підсилюється увага до образу сильної та вольової особистості стосовно «бездушного» натовпу.

Від назви новели читач очікує побачити у творі щось незвичайне, загадкове, таємниче. Структура і семантика твору цілком завершені, а незвичайного ефекту додає перегук заголовку із закінченням: «Від тих, що йдуть «на утвор», слідів звичайно не залишається...» [34, с. 116].

Подібний стильовий прийом Л. Мосендз застосовує у новелі «Поворот козака Майкеля Смайлза». Вже у самій назві стоїть проблема, і, власне, слово «поворот» виступає тут як метафора. Своєрідним обрамленням у творі виступає назва і останнє речення: «Десь там завершив колобіг свого роду український козак Михайло Смільський...» [34, с. 142]. Не випадково стається зміна імені та прізвища головного героя, так автор показує психологічний злам у душі козака.

Сюжет новели розгортається у формі спогаду про те, як наступник славетного козацького роду (вже американець) відправляється на Батьківщину своїх предків, де йде війна. Композиційно новела реалізована у трансформації та розвитку центрального та головного образу – Майкеля Смайлза. Впродовж твору поступово розкривається поведінка та психологія героя, портретна та пейзажна характеристики.

Часовий вимір у збірці «Людина покірна» фактично співпадає з історичним. Реальні події національно-визвольних змагань поч. XX ст., у яких брав участь сам Л. Мосендз, лягли в основу збірки. Саме через автобіографічне підґрунтя деяких творів письменнику вдалося зробити їх літературно вартісними.

Авторські відступи – одна з характерних рис збірки «Людина покірна». Окрім виховної мети, ці відступи виконують ще декілька важливих функцій: гальмують або прискорюють розвиток подій, визначають ідейно-тематичний зміст твору. Проте, іноді новеліст зловживає цим оповідним елементом, тим самим уповільнює розвиток сюжету (наприклад, яскраво виражено у новелах «Роксоляна» і «Поворот козака Майкеля Смайльза»). У новелі «Брат» цей компонент цілком органічно поєднується з фабулою твору.

Якщо звернути увагу на авторські відступи у збірці «Відплата», то вони відзначаються стислістю мовлення. До цієї збірки зараховуємо шість оригінальних творів: «Птах високого лету», «I'ha pagata», «Лист», «Свшан-зілля», «Ненависть», «Мінерва».

Тема відплати, помсти стала домінантною серед вищезгаданих новел. У передмові до видання 1941р. (Прага) Л. Мосендз описав власне бачення відплати у людському житті: «Ідея відплати є найістотнішим стимулом життя, твердить десь Емерсон.

І для нашого життя потребуємо цього стимулу в найбільшій мірі. Не боїмося жодної форми його прояву. Хай це буде навіть і помста.

Та помста не раба, а пана. Того, хто відплату ніколи не здійснює в одній площині з об'єктом відплати. Але, щоб статику своїх намірів перевести в чин, здійснюється над ціллю, як сокіл – птах високого лету – і б'є згори, завжди і лише згори...» [58, с. 3].

Галерея образів новели «Птах високого лету» побудована на основі протиставлень. Тут сильне протиставляється слабкому, багатому – бідному, старе – молодому, величне – незначному. Також письменник протиставляє образи двох молодиків, які носять однакове ім'я – Карл. Один з них шляхетний барон, а інший – простолюдин. Обидва чоловіки надзвичайно мужні, але кріпак виявляється спритнішим, витривалішим і сильнішим. Власне тому дівчина Катерина дістається саме йому. Образ барона Карла –

яскравий приклад перемоги над поразкою, утвердження вольового міцного духу. Метафорично переплітається образ самотнього барона і самітника сокола. Наступник славетного роду – єдина дитина у сім'ї, до того ж ніколи не знав щастя від кохання, не був одружений. Автор прирівнює його до вільного птаха: «Так, мабуть, і треба прожити життя, як цей самітній лицарський птах, – роздумує бароненко. – Ніколи на землі, ніколи серед гамірливих птахів долини, але на висотах, все самотньому й гордовитому, як цей володар височини...» [6, с. 32–33]. Образ сокола постає тут важливим складником, який підсилює форму оповіді.

Важливим художнім описом у творі є інтер'єр замку. Він несе відповідний настрій, окреслює наявний період, зображений лаконічно, але змістовно. Бароненко вважає необхідною місією зберегти родинну пам'ять і дім. Сплундрований замок ніби виштовхує Карла з метою повернення через певний час і його вдосконалення.

У новелі «Г'а рагата» («Заплатив») звучить спільна тема з вищезгаданим твором. На перший план виступає зображення середньовічної Венеції, разом з тим, мотив відплати, поклику крові. Новела має яскраво виражену композицію: зачин, зав'язка, кульмінація, розв'язка, кінцівка.

У зачині розповідається про рід Пачіолів, які були славними власниками зброї. Вони ніколи не намагались підкоряти людей і владарювати над ними, їх цікавило тільки родинна справа. Проте, як тільки хто-небудь хотів «зробити з держави маєтність», Пачіолі не стояли осторонь, а виступали на захист.

Зав'язка виявляється у тому, що брати Антоніо і Лука вели боротьбу за Франческо – сина Антоніо. Кожен з братів намагається переконати, що Франческо повинен займатися саме його справою. В результаті, хлопець обирає власний шлях і стає мандрівним ченцем.

Найбільш напруженим стає момент захоплення влади у Венеції Лоредано. Родина Пачіолі намагається скинути його з престолу, але марно: всі зазнають невдачі і гинуть у в'язниці.

Розв'язка досить неочікувана – мандрівний чернець Франческо повертається до Венеції і вбиває дожа Лоредано.

У кінці твору зображується, як Франческо відпливає на кораблі боротися «проти варварського сходу». На ньому майорить прапор роду Пачіолів з надписом «Нон пацем, сед глядіум» («Не мир, але меч»).

Образи братів Пачіолів протиставляються образу Франческо. Він спочатку не дотримується родових традицій, але життєві обставини складаються так, що чернець повертається до свого роду. Саме наявна у творі антитеза є головним принципом організації художнього матеріалу у новелі.

Варто зазначити, що Лука Пачіолі (або Пачолі) – реальна історична особа. Лука Пачіолі (фра Лука Бартоломео де Пачолі) був італійським ченцем, математиком, засновником принципів сучасного бухгалтерського обліку. Звертаючись до реальних історичних фактів, Л. Мосендз зображує його одноруким.

Новела «Лист» написана у епістолярній формі і має автобіографічну основу. Спочатку вона була опублікована під назвою «Дівчина з золотого заходу» в 1931 р. Впродовж твору у ліричного героя відбувається кардинальна зміна ставлення до коханої: від внутрішнього відчуття «моєї людини», до негативного ставлення стосовно «Вельмишановної пані», яка «коли знявся великий вихор життєвих обставин... не обернулася до нього відважно-рішучим обличчям, а лише покійно підставила жалібно скулену спину» [6, с. 87].

Своєрідною обробкою і продовженням відомої легенди з Галицько-Волинського літопису є новела «Євшан-зілля». До цієї легенди, окрім Л.

Мосендза, звертались ще й М. Вороний, О. Олесь. За допомогою алюзії, новеліст ототожнює історію половців з історією українців, а історію Русі-України – з Російською імперією. Запах євшан-зілля виконує важливу символічну роль у новелі, який уособлює національну пам'ять. Як і в більшості своїх творів, Л. Мосендз звертається до мотиву прощання з батьківською землею. Він знаходиться у пошуку причин, які стали прогашем у національно-визвольних змаганнях 1917-1921 рр.

В основу новели «Ненависть» покладена історія про любовний трикутник. Розвиткові конфлікту найкраще сприяє форма діалогу, яка розкриває характери героїв. Нещасний герой показує жінці-вдові листи її чоловіка, які підтверджують його зраду. Проте, жінка залишається вірна своїм принципам і покійному чоловікові, її останнє слово звучить гостро: «Чи ж... я... маю проміняти, пам'ятку того, чиє серце розсівало вколо себе стільки любови, на ваше, ганебне, мале, забруднене дрібною безцільністю! Геть!» [6, с. 112]. Жорстока відмова на пропозицію вийти заміж закінчується самогубством нещасного героя. Конфлікт розв'язується у парадоксальній формі: вдова залишається вірною своєму чоловіку, який зраджував їй і не відповідає взаємністю давньому залицяльнику, хоч той розкриває їй правду.

У розумінні Л. Мосендза відплата – це не завжди помста. Цьому свідчить новела «Мінерва». Для головного героя новели – Григорія Сковороди – відплата асоціюється з поверненням до рідних земель і працею на батьківській ниві, це прагнення «Усе, що назбирала душа по мандрівках, віддати тій землі, вхопити її кігтями мудрого Мінервиного птаха і до кожної ранки вкапнути свою краплину мудрости й любови...” [6, с. 122-123].

Підсумовуючи, впливає висновок, що відплата як вагомий чинник буття людини об'єднує твори з однойменної збірки Л. Мосендза. Як стверджує автор «Відплати», велична помста є необхідною основою і особистісних стосунків, і поведінкою людей у суспільстві.

Рання та пізня новелістика Л. Мосендза характеризується міжжанровими компонентами, які вказують на широкий горизонт творчого пошуку письменника. Наприклад, новели «Г'ha ragata», «Поворот козака Майкеля Смайлза», «Великий Лук» вирізняються наявністю структури оповідання; у новелі «Птах високого лету» – складові повісті. Завдяки такій побудові композиційної структури, новели між собою не схожі.

У новелах Л. Мосендза побутує мала кількість героїв. Інколи, це взагалі один персонаж з одного боку, а з іншого – епізодичні представники конфлікту. Герої новел зі збірок «Людина покірна» та «Відплата» – це люди з енергійним та бойовим характером. Вони проявляються у надзвичайних ситуаціях, не хочуть пливати за течією, підкорятися обставинам. Ці герої вольові, сильні духом особистості, які прагнуть змінити своє життя і життя своїх близьких людей, подолати всі труднощі, що стоять на шляху. Л. Мосендз неоромантизував героїв своїх новел, підкреслюючи особливості творчості.

Творчість «вісниківців» характеризується постановою соціального і психологічного конфліктів. І, оскільки, Л. Мосендз гуртувався навколо «Вісника», у його творах постає ця проблема також. Показуючи внутрішню психологію однієї людини, автор наголошує на соціальній проблемі всього суспільства. Тому, у його творах мужня, смілива та рішуча особистість бореться з нещадним та ворожим світом.

Вдаючись до опису героя у творі, письменник, зазвичай, мінімізує пейзажні та побутові портрети, але надає перевагу ознайомлення читача з історією героя. Для Л. Мосендза характеристика зовнішності – не такий важливий акцент як внутрішній душевний стан. Елементи портретної характеристики співзвучні з вчинками героя, вони органічно вписуються у структуру новели. Важливим компонентом композиційної структури новел

письменника виступають описи інтер'єру, екстер'єру і пейзажів, вони є засобами репрезентації та вираження певного настрою.

Часопростір у новелах зі збірок «Людина покірна» і «Відплата» потрібно розглядати як історичний проміжок часу (наприклад у новелах збірки «Людина покірна» це 1919 рік), а також місця подій, які зазвичай стають символічними (середньовічна Венеція «I'ha ragata», храм «Хазарин», Подільська земля «Берладник», овечий острів «Брат»). Окрім того, автор часто використовує особливу художню деталь, яка інтерпретується як образ (войовничий лук у новелі «Великий Лук»), знак (кинджал ченця Франческо у новелі «I'ha ragata»), символ (аромат євшан-зілля у новелі «Євшан-зілля»).

Незвичайний підхід використовує Л. Мосендз, добираючи назви до своїх творів. Часто кінець новели перегукується із заголовком твору («На утвор», «Укрита злість облудлива покірність» тощо). Важливими елементами поряд із назвами новел – присвяти. Вони вказують на те, що люди, яким були адресовані ці твори, займали вагоме місце у житті письменника (давній друг Е. Чупрун, товариш М. Селешко, старший брат), на яскраво виражений автобіографізм.

Високу оцінку творчості Л. Мосендза давав товариш по перу Є. Маланюк. Про новелістику він писав так: «Письменник виразно-точного, аж дещо «математичного» стилю, звернув він на себе увагу перш за все своїми новелями, які либонь і залишилися його питомою формою...» [38, с. 246]. Трохи пізніше, через п'ять років, позиція Маланюка залишиться незмінною: «Його літературна спадщина досить поважна, свідчить виразно, що її автор був справжнім письменником, і при тому письменником-майстром дуже тонкого й безпомилкового стилю. Чи візьмемо його вірші, особливо подебрадської доби, чи його новелі й пізніші широко розрекламовані повісті, – переконуємося, що це справжня література. Може, дещо суховата,

занадто інтелектуальна, не так «зроджена», як «створена», але створена митцем» [39, с. 172].

Отже, новелістика Л. Мосендза демонструє високий рівень інтелекту митця, зацікавленість у європейській літературі, психології, філософії. Мала проза Л. Мосендза написана, здебільшого, під впливом неоромантичної культури. Через власне світосприйняття йому вдалося передати особисті переживання та почуття, що робить творчість прозаїка мистецько вартісною. Навіть перебуваючи в еміграції, письменник ніколи не забував про батьківщину, а спогади про неї тримав глибоко у душі і серці.

Висновки до 2 розділу

Написання творів у жанрі новели, що притаманне письменникам-вісниківцям, стало для Леоніда Мосендза найкращою формою висвітлення своїх ідей у літературній діяльності. Малу прозу письменника справедливо можна вважати такою, що вирізняється самобутнім стилем написання та різносторонньою тематикою.

Його новелам притаманні такі особливості:

- ✓ Використання оригінальних принципів архітектоніки;
- ✓ Інтертекстуальні елементи;
- ✓ Гострота сюжету;
- ✓ Відсутність великих описів;
- ✓ Дотримання чіткості у написанні новел;
- ✓ Вдалі назви;
- ✓ Використання наприкінці твору риторичних тропів;
- ✓ Застосування елементів різних жанрів, наприклад повісті й оповідання;
- ✓ Динаміка образів та героїв;

- ✓ Позасюжетні складові твору (морально-етичного, соціально-психологічного характерів).
- ✓ Автобіографічні мотиви;
- ✓ Звернення до історичної теми;
- ✓ В основі сюжетотворення новел, переважно, фабула;
- ✓ Протистояння соціального та психологічного;
- ✓ Мотив помсти тощо.

Принцип побудови новел Л. Мосендза дає підстави вважати його творчий доробок мистецько вартісним. Проаналізована нами мала проза Л. Мосендза свідчить про надзвичайний талант новеліста, чудове володіння ним європейською історією, філософією та культурою, яку він вдало поєднує з українським традиційним тлом.

Особистий стиль написання, який вирізняє Л. Мосендза з-посеред інших письменників-вісниківців, характеризується переважанням неоромантичних елементів, наявністю незвичайної та захоплюючої фабули. Герої його новел – вольові особистості, які досягають поставлених цілей. Новеліст намагається акцентувати увагу читача, винести на перший план у своїх творах стійкі морально-вольові риси. Тобто, звичайне прочитання його новел не матиме сенсу, адже у сюжетах присутній латентний підтекст.

Творчість Леоніда Мосендза має виразні властивості ідейности, а не упереджености. Яскравий приклад – збірка новел «Людина покірна», у якій вся увага зосереджена на зовнішніх деталях образу героя чи самих подій. Проте, через зовнішні прояви дій персонажів можна говорити про їхні внутрішні переживання, проблеми, зіткнення поглядів.

Отже, художньо-стильові, ідейно-тематичні особливості малої прози Леоніда Мосендза є яскравим прикладом естетики й поетики письменників-вісниківців.

РОЗДІЛ 3.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

3.1. Літературна обробка мотиву євшан-зілля в українській літературі

Однією з найдавніших легенд в культурі українського народу вважається легенда про євшан-зілля. Як тільки не називають цю степову траву, згадану у багатьох варіантах фольклорних сюжетів: чебрик, чебчик, чебрець, чабрець, тим'ян. Цікаво, що сама назва «євшан-зілля» походить з тюркської мови. Цей різновид полину наділений сильними лікарськими властивостями та своєрідним запахом, через що він відомий у народі як рослина для ворожіння та обрядів. «Вірили, що підкурювання чебрецем під час великих свят забезпечить сім'ї достаток. Певних магічних дій дотримувались іноді при зборі рослини. Особливо зірваним тільки до схід Сонця на Купала та посвяченим. Ним також обкурювали обійстя, лікували жовтяницю, брали з собою, коли від'їжджали на чужину, як символ рідного краю. Чебрець називають ще «богородицькою травою». З нього виготовляли напій, який вживали на Зелені свята, коли поминали небіжчиків, а також від пристріту, відьомських сил, на Купала, у горобині ночі тощо. Цим напоєм дівчата причаровували хлопців, які охололи до них; а ті, що «на порі», змазували ним себе, аби злі сили не зашкодили майбутньому зачаттю» [8, с. 587].

Безперечно, ця загадкова рослина не залишилась поза увагою фольклористів та українських письменників. Навіть у змісті літописів наявний інтерпретований сюжет про євшан-зілля, де стояв акцент на сильному специфічному запахові рослини. Причому саме у літописах ця степова рослина асоціюється саме з Батьківщиною.

На ниві української літератури легенда з Галицько-Волинського літопису про євшан-зілля набула трансформації у багатьох письменників.

Зацікавлення літературними митцями легендою про незвичайну рослину стало закономірним, адже багато з них зверталися до текстів літопису. А в 1800-х роках інтерес до пам'яток давньої української літератури та культури почав зростати, через що письменники-романтики, модерністи, а пізніше й письменники-емігранти все частіше почали звертатися до ремінісценцій.

Щоб краще розуміти використання традиційного сюжету про євшан-зілля в українській літературі порівняймо і проаналізуймо інтерпретації різних українських письменників.

Леонід Мосендз використав відому легенду, щоб увиразнити своє бачення на українську історію. Про це також пише й І. Набитович: «У новелі застосовано оригінальний мистецький принцип, який умовно можна було б назвати «обернено-симетричною алюзією»: історія половців ототожнюється з історією українців, а Русі-України – з історією Російської імперії. Як і в деяких Мосендзових поетичних творах, у новелі звучить мотив покидання рідної землі. Письменник знову знаходить виправдання для еміграції: лише вона змогла зберегти давніх богів, традиції та звичаї свого народу» [46, с. 167]. До того ж, науковець вважає, що взаємини Русі та половців – це приховані українсько-російські зв'язки внаслідок Переяславської угоди. Відповідно, Леонід Мосендз «шукає причини, подібні до тих, через які програно наші Визвольні змагання 1918-1921 років, показує певні негативи нашої етнопсихології. І в новелах «Птах високого лету», «І'ha pagata», «Відплата» прозаїк у героях Середньовічної Європи ніби шукає паралелі до легендарних образів програних визвольних змагань» [46, с.168].

У своєму творі «Євшан-зілля» Л. Мосендз зображує образ євшан-зілля як літописну переробку, а не як загальноприйнятий образ пам'яті роду. Митець пише самобутній твір з абсолютно новим баченням, використовуючи застарілі мотиви.

Ми прослідковуємо, що на початку твору рослина виступає символом свободолобного життя. Ця чудодійна трава пробуджує пам'ять роду у Отрока – головного героя твору, який вертається до батька у вільні степи. Незвичайний аромат євшан-зілля не просто пробуджує пам'ять героя, а й свободолобство, і дає надію старому хану. Але його доля складається трагічно: хан Сирчан помирає, але з великою вірою у свого сина Отрока, крім того народ присягає на вірність герою. Євшан-зілля – наскрізний образ твору, який логічно поєднується зі всіма подіями, що трапляються на життєвій дорозі Отрока. Пам'ять роду, як така, несе у творі символічний зміст – нерозривний зв'язок з предками, богами, релігією, і має таке пояснення: якщо люди стають залежними від ворога, забувають релігію, не можуть ідентифікувати себе як окрему націю – євшан-зілля втрачає запах. І Отрок усвідомив, що втратив.

Творчість Миколи Вороного відома нам з погляду українського символізму. «Любов, краса і шукання правди (світла, знання, початку чи Бога) – це сфери символічної поезії, вона найкраще може про це оповісти» [10, с. 74], – так висловлювався письменник. Патріотичні вірші, такі як «За Україну!», «Євшан-зілля», містять в собі важливий «національний елемент... як поетична стихія» [10, с. 75].

Споконвіків люди були переконані в тому, що майбутнє неможливе без минулого. Про це свідчить й історія формування нашої держави – України. В усі часи українці боролися за здобуття незалежності, продовжують робити це й нині, адже шанобливе ставлення до своїх предків і знання про історію своєї держави і народу – це ключ до втілення свободи та демократії. Навіть у народному прислів'ї говорять: «Яке коріння, таке й насіння».

У своїй творчості поет-романтик Микола Вороний переймається долею рідної землі та українців, які століттями були окрадені ворогами. У поезії «За Україну» митець закликає до боротьби та відстоювання української гідності:

За Україну!
 З огнем завзяття
 Рушаймо, браття,
 Всі вперед!...
 За Україну,
 За її долю,
 За честь і волю,
 За народ! [10, с. 140].

«За Україну» звучить тут як творче й життєве кредо письменника. Воно яскраво висвітлене в чи не найкращому творі М. Вороного – поемі «Євшан-зілля» (1899).

Відома легенда з Галицько-Волинського літопису про сина половецького хана стала джерелом формування і створення поеми. Тут прослідковуємо схожість між творами Миколи Вороного та Леоніда Мосендза. Образ чарівної степової трави – євшан-зілля – став провідним мотивом у створенні поеми М. Вороного та оповіданні Л. Мосендза.

В оповіданні «Євшан-зілля» Л. Мосендза мотив степової рослини виступає як переробка легенди, алюзія до подій з історії України, звернення до свідомості українського народу, про важливість духовних цінностей, культури, традицій предків. У поемі «Євшан-зілля» М. Вороний безпосередньо звертається до України. За допомогою риторичного запитання ліричний герой намагається знайти спосіб здобуття чарівного євшану. Обидва твори характеризуються виведенням легенди на новий творчий рівень з метою возвеличення патріотизму та національних поглядів.

В основі поеми – легенда про сина половецького хана, який потрапив у полон до князя Володимира. Письменник апелює до своїх сучасників та майбутнього покоління «...котрі вже край свій рідний зацурали, занедбали...» [10, с. 142]. Хлопець, забувши про рідний половецький степ,

призвичаюється до чужої культури. Змінилося його життя, не пам'ятає вже про рідний дім та мову, про колискові з материних вуст, про мудрі настанови батька.

Життя у князя стає для юнака без клопотів та турбот. Він вирушає у військові походи на рідні половецькі землі, не згадуючи про те, що колись тут відпочивали його душа і серце, а зараз на його руках можлива і кров його рідних. Що ж можна очікувати від людини, яка зрікається свого народу?

Рідний батько відправив співця своєму сину, щоб той піснею пробудив у ньому спогади про батьківщину, проте серце хлопця стало тверде, мов камінь:

Там, де пустка замість серця,
Порятунок вже не буде!.. [10, с. 144].

Здавалося, ніщо вже не поверне почуття юнака, ніщо не допоможе згадати про рідний батьківський дім. Але старий гудець знімає з грудей чудодійну рослину з половецького степу – євшан-зілля. Запах зілля накликав спогади про широкий та вільний степ, згадав він свого бідолашного батька. У душі хлопця прокинулася любов до Батьківщини:

Краще в ріднім краї милім
Полягти кістками, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати! [10, с. 145].

Ці слова набувають значення пророчих, адже тепер ніщо не завадить юнакові повернутися до широкого степу, куди його кличе голос землі-матері. Ліричний герой радіє: юнак повертається додому з великою надією в душі та щирою любов'ю до вітчизни. Там його чекають старі батьки і степ, для яких він стане вірним захисником.

Вже звертається ліричний герой до України: невже так мало надійних синів залишилось:

Україно! Мамо люба!
 Чи не те з тобою сталося?
 Чи синів твоїх багато
 На степах твоїх лишилось? [10, с. 145].

Риторичне запитання породжує відчай у словах ліричного героя, адже багато українських синів зреклися гордо нести ім'я «українця», забули про свою Батьківщину, замаскували любов та шану під виглядом черствости та бездушности. Куди зникли

Кобзарі – гудці народні,
 Що співали-віщували
 Заповіти благородні...? [10, с. 146].

Ліричний герой схвилюваний, він не знає як пробудити у серцях блудних синів почуття гідности, він звертається до своїх земляків, які забули про Вітчизну-мати:

Де ж того євшану взяти,
 того зілля-привороту,
 що на певний шлях направить,
 – шлях у край свій повороту?! [10, с. 146].

Вірш Євгена Маланюка «Відвіку покарано степом...» також прослідковуємо образ євшан-зілля, проте автор вкладає у нього інший сенс: увиразнити трагізм степовиків, передати мотив втрати пам'яті роду в образах Марка Проклятого, гайдамацької душі, чорного степу і дикого вітру. Зілля, яке залишилося у поневільному становищі степовиків: «Лиш будяк на нім – Боже наш, Боже! – Мертвим, чортовим зіллям росте» [59, с. 33].

Також трагічне зображення зілля прослідковуємо у вірші «Пуща самоти» письменниці-емігрантки Дарії Рихтицької. «Гіркий проклин – Полин, Моїх пра-прадідів...», – у цих словах вміщуються гіркі переживання

та розлука з батьківщиною, а образ зілля виступає болем та тугою ліричного героя, передає почуття, з якими живуть емігранти на чужій землі.

Запах фіолетової материнки стає уособленням образу євшан-зілля у творі Ірини Вільде «Ті, з Ковальської». Головна героїня твору відчуває тугу за близькими людьми, рідною домівкою. І саме аромат фіолетової материнки викликає асоціації у дівчини з батьківським домом: «Я не знала, що в такій безпосередній близькості від міста може рости така цілинна трава і такі безпретензійні, такі рідкі кущики тернини і глоду. Я сіла на толоку спиною до панорами Львова, і здалося мені, що я в рідному Станіславі. Знаєте те місце, що за Бистрицею, у напрямі Пісочного? Під рукою в мене знайшлась фіолетова материнка, я розтерла її між пальцями і понюхала, наче євшан-зілля. Я просто втратила голову. Не могла догадатися, звідки я потрапила сюди і як мені вертатися назад. Бачили тільки голубе небо над собою і обриси лісу чи парку вдалині. Пригадався любий Станіслав, і мені страшенно, до сліз, як малій дитині, захотілося додому. В тій хвилині не думала я ні про безробітного батька, ні про всі ті прикrostі, що їх мала я в батьківському домі. Моя душа прагнула тільки одного: додому! До мами! До того, кого не могло й не хотіло забути моє серце» [7, с. 206].

Оксана Лятуринська у своєму творі «Материнка» також використовує мотив чарівної рослини. Образ материнки символізує пам'ять рідної землі, батьківщини. Письменниця додає до образу материнки оповідь про сльози Богоматері. Материнки стають оберегами в кімнатах, біля дитячих ліжечок та божниці, а батьківщина набуває символічної назви – Материнщина, яка має безпосередній зв'язок з образом Матері Божої. Запах материнки має надзвичайну силу – дає підтримку та віру дітям, де б вони не знаходилися: «Коли хтось із дітей був далеко від дому, йому посиляли материнку. Тоді дитині ставало легше на душі: хтось знав про неї, хтось пам'ятав!

І згадка про Материнщину була однією пахучою материнкою...» [59, с. 204].

Поезія Дмитра Павличка «Люблю вночі на небеса дивитись...» також наскрізь просякнута образом степової трави євшан-зілля. Письменник оспівує тут небачену батьківщину, «де пахнуть зорі, ніби євшан-зілля, В сивинах саява мріє далина...» [70, с. 215]. Душа ліричного героя прагне життя вічного на небесах, зникнути у безмежжі небесних просторів.

Отож, підводячи висновки, бачимо, що зображення євшан-зілля з Галицько-Волинського літопису стало широко використовуватись у творчості українських письменників у різні часи. В українській культурі образ незвичайної рослини закарбувався у пам'яті, насамперед, своїм запахом, який несе в собі символічне значення. Виходячи з цього, митці додають різних сюжетних елементів, доповнюють образ зілля, увиразнюють його, виокремлюють із загальноприйнятого сюжетного полотна. Таким чином, образ євшан-зілля постає у священному, магічному, духовному змісті, поєднується з християнськими мотивами, образами, іпостасями.

3.2. «Євшан-зілля» Л. Мосендза.

Новела Л. Мосендза «Євшан-зілля» стала ще одним твором в українській літературі, у якому письменник використовує легенду про чарівну степову рослину – євшан-зілля – яка у народі стала символом повернення до батьківщини.

Перед тим, як спробувати розтлумачити непросту структуру метафор автора у новелі, слід пригадати, що в українській літературі Леонід Мосендз вважається поетом празької школи, зокрема поетом-вісниківцем, оскільки разом з іншими поетами групувався навколо «Літературно-наукового вістника». Вагоме місце серед чинників формування творчості Л. Мосендза

належить й ідеології націоналізму Д. Донцова, який був редактором журналу, мав неабиякий вплив на письменників-пражан та людей, які гуртувалися навколо «ЛНВ».

Націоналізм Дмитра Донцова значною мірою вплинув на тогочасне українське письменство. Митці у своїх творах дедалі більше виявляли націоналістичні ідеї, які були тісно пов'язані з історією, мистецтвом та філософією. Слід розуміти, що тогочасні реалії життя, зокрема державотворення, вимагали активної позиції, відстоювання власної думки, дисципліни, виявлення національно свідомої позиції. Тому ці твердження лягли в основу світоглядної парадигми Д. Донцова, які згодом відобразилися у творчості «вісниківців», Леоніда Мосендза також.

Націоналістичний світогляд Д. Донцова будувався на тісних зв'язках з історією, а особливо це періоди, коли Україна мала статус держави як такої. Одним із таких періодів в історії була Київська Русь. Власне тому «вісниківці» часто у своїй творчості використовували алюзію на ті часи.

Якщо зазирнути в історію, держава Київська Русь завдячує заснуванню династії Рюриковичів, які, за норманською версією, належали до вихідців із Скандинавії. Відповідно, «пражани» трансформували історичних скандинавських вікінгів у образ героїчних, завзятих воїнів, які змінюють свій безлад та вандалізм на «приземлення», необхідну злагожденість. Цю картину історичних осіб узагальнює одна особа – витязь, який завдяки сильному духу долає противника.

Л. Мосендз, разом із когортою письменників, джерелом непереможності вбачають у відданості національним звичаям та силі людського духу. Пройшовши важкий шлях виборювання власної незалежності і державності, українці вважали (і наразі вважають) найзапеклішим ворогом Росію, незалежно від її назви у різні часи. Росію ототожнювали з країною-варваром, а Україну – з країною європейського

світу, тому боротьба з нею ототожнювалася як боротьба Заходу проти Сходу, цивілізації проти варварства. Тим паче, багато хто з «пражан» на собі відчули утиски та переслідування російської влади.

Сюжет новели «Євшан-зілля» є доволі цікавим: ханенко Отрок прибуває у рідний степ, де присмерти знаходиться його батько – хан Сірчан. Приїжджаючи, він одразу бере клятву вірності від кочовиків. Після поховання батька, ханенко стає вождем кочового народу, і як справжній головнокомандувач кочового населення нападає на Русь, також на Київ. Проте, його перший і другий походи зазнали краху. Русь вирішує піти на кочовиків, тому молодий Отрок зі своїм народом вимушені втекти до моря. Збирається велика рада, на якій хан Коб'як незадоволений поразкою орди, і винить у цьому половецьких богів, які не допомагають своєму народові, натомість християнський Бог нездоланно всемогутній, тому Русь змогла виграти у тій битві. Після слів Коб'яка молодий ханенко роздумує над тим, щоб половці теж прийняли віру – християнство. За рішенням Отрока кочовики охрестилися, проте тільки з однією метою – стати сильнішими за Русь і перемогти її. В якийсь момент Отрок подумав, що можна відродити славу половців, зібрав раду, але стикнувся з незадоволеною ордою. Молодий ханенко став мовити про те, що минули часи, коли половці йшли на русича війною. «Русь принесла степу свого ласкавого, могутнього Бога, за ним прийшли руські хати, в яких так вигідно жити, хліб і печеня замінили сирове м'ясо, а пшениця – просо...» [6, с. 102]. Він стверджує, що битися з Руссю – це злочин, адже нарешті спокій запанував у їхніх домівках. Власне, тут між ханенком і Отроком виникає непорозуміння. Отрок намагається дати понюхати калиточку із чарівним євшан-зіллям, але воно вже не мало запаху, стало звичайним сіном... Не знайшовши підтримки у хрещеного половецького народу, хан Отрок йде до берегів Половецького моря. Там він знаходить рештки степовиків, які «не захотіли ані руських богів, ані руського добробуту...» [6, с. 102]. Проте і тут він нікому не потрібний: старшина

звинуватила його в тому, що своїми діями Отрок призвів до загибелі половецьких душ. Врешті решт старшина винесла смертний вирок і неодмінно його виконала.

Нестримне бажання Отрока помститися русичам цілком логічне і вмотивоване. У цих діях, власне, і простежується його «половецька ментальність»: він намагається підняти бойовий дух свого народу, але бачить, що смерть відібрала не тільки багатьох мужніх воїнів-половців, а й стимул до перемоги. І тут з'являється хан Коб'як, який настановлює Отрока на християнський шлях. Цікавим видається те, що Коб'як мав за дружину жінку-русинку, через що став набожним. Тому і переконує ханенка в тому, що половецькі боги забули за народ, не допомагають йому в боротьбі.

Отрок прислухається до слів Коб'яка і вирішує «охрестити» половців, щоб ті стали мужнішими за русичів і змогли їх перемогти. У процесі хрещення степовиків і зміни їхнього звичного життя Л. Мосендз намагається вкласти сенс: змінити віру – це не просто вірити в християнського Бога, це значно глибше – змінити свою душу, замінити власні погляди на чужі, звичай, замінити власну цінність на чужу.

У кульмінаційному моменті новели, а саме рада ханів, ми бачимо спротив половців в обличчі молодого ханенка. Він наводить цілком логічні аргументи чому не варто знову йти війною на Русь, адже їхній добробут та життя покращились. Злий Отрок хоче дати понюхати юнакові євшан-зілля, але те вже давно висохло і стало сіном. Зрештою він вирушає до Половецького моря, де залишилися ті, хто були вірними своїм богам, традиціям, своєму способу життя – кочовики. Старшина наказує винести смертельний вирок, й одразу здійснює його.

Отож, уважний та спостережливий читач, проаналізувавши життєво-творчий шлях Л. Мосендза, простеживши особливості історичного часу, коли жив письменник, одразу зрозуміє, що новела «Євшан-зілля» несе в собі

прихований підтекст, певну алюзію на тогочасний суспільний лад. Образ кочовиків символізує людей, сучасників Л. Мосендза, які виховувалися чужою культурою, перебирали чужі звичаї, сповідували чужу віру, тобто переймали імперські закони. Недаремно саме проблему культури та релігії Л. Мосендз виносить на перший план. Історично склалось так, що більша частина території України була під владою Росії. Держава-агресор насаджувала українцям свою культуру, однак не всі «кидалися в обійми» їй. Звичайно, були ті, хто до останнього дня боролися з більшовицьким ладом, давали відсіч ворогу на всіх фронтах: військовому, культурному, релігійному, історичному. Проте, були і ті, хто хотіли «жити на два табори», а то й зовсім зреклися української позиції.

Через певний час у свідомість таких людей приходить світла думка про те, що рано чи пізно душа прагне повернутися на своє рідне місце, віднайти ось той степ, навіть якщо він не такий затишний та приємний для комфортного життя. Степ – це і є алегорія на рідну землю, загалом на власну ідентичність. За будь-яких умов і до останнього вірити у себе, у сили твого народу, у незламність на нескореність нації, пам'ятати про те, що коли ти сумніваєшся в собі, тоді в тобі сумніваються усі навколо.

Ідентичність, позиціонування себе як важливої складової суспільства зашифровано у запаку чарівного зілля євшану. Коли хан Отрок на початку твору постає ще запальним, зацікавленим у відстоюванні власних інтересів та інтересів свого народу, коли він вірить у те, що боги наділять його військо мужністю та непереможністю, тоді і євшан-зілля має сильний запах. Аромат рослини здатний наділити хана найсильнішими якостями. Проте, як-тільки у Отрока з'являються найменші сумніви щодо віри (починаючи з моменту сцени Коб'яка і його ідеї прийняти християнство, закінчуючи радіо, де молодий ханенко виступає проти повернення до своїх «старих» звичаїв), тоді чудодійна рослина з характерним запахом перетворюється на звичайне сіно.

Переїмання християнства, за твором, теж не що інше як алегорія на сучасників Л. Мосендза. З історії відомо, що займати високі посади, активно працювати, здобувати належну освіту могли лише ті українці, які позиціонували себе як росіянина, а не українця. Для багатьох таке життя здавалося кращим, такі люди мали привілеї у тогочасному суспільстві, на відміну від «малоросів». Все ж справжні українці, які не побоялися нести це ім'я з високо піднятою головою, хоч і, можливо, не мали таких статків, зате були вірними в першу чергу собі, своїй батьківщині, культурі, вірі. Їхні, навіть найменші, заслуги завжди будуть мати більшу вагу, ніж заслуги тих, хто отримував їх під «чужинецьким дахом». Дуже влучно описує Л. Мосендз у новелі таких зрадників: «...здолала вже його не мечем, списом і стрілами, але силою свого бога, словом своїх навчителів і зручністю майстрів. І не відчував цього половецький народ, а радісно приймав усе дальші й дальші дари землі Руської...» [6, с. 100].

Востаннє, куди вирушає Отрок – це мандрівка до тієї невеликої частини половців, які відмовилися приймати дари русичів. Вони не потрапили під вплив Отрока і його власного рішення, а залишилися вірні своїм поглядам.

Висновки до 3 розділу

Образ євшан-зілля не залишився поза увагою фольклористів та українських письменників. Навіть у змісті літописів наявний інтерпретований сюжет про чарівну степову траву, де стояв акцент на сильному специфічному запахіві рослини. Причому саме у літописах ця рослина асоціюється саме з Батьківщиною.

На ниві української літератури легенда з Галицько-Волинського літопису про євшан-зілля набула трансформації у багатьох письменників.

Зацікавлення літературними митцями легендою про незвичайну рослину стало закономірним, адже багато з них зверталися до текстів літопису.

Леонід Мосендз використав відому легенду, щоб увиразнити своє бачення на українську історію. Про це також пише й І. Набитович: «У новелі застосовано оригінальний мистецький принцип, який умовно можна було б назвати «обернено-симетричною алюзією»: історія половців ототожнюється з історією українців, а Русі-України – з історією Російської імперії. Як і в деяких Мосендзових поетичних творах, у новелі звучить мотив покидання рідної землі...» [46, с. 167].

У своєму творі «Євшан-зілля» Л. Мосендз зображує образ євшан-зілля як літописну переробку, а не як загальноприйнятий образ пам'яті роду. Митець пише самотній твір з абсолютно новим баченням, використовуючи застарілі мотиви.

Ми прослідковуємо, що на початку твору рослина виступає символом свободолюбного життя. Ця чудодійна трава пробуджує пам'ять роду у Отрока – головного героя твору, який вертається до батька у вільні степи. Незвичайний аромат євшан-зілля не просто пробуджує пам'ять героя, а й свободолюбство, і дає надію старому хану. Але його доля складається трагічно: хан Сирчан помирає, але з великою вірою у свого сина Отрока, крім того народ присягає на вірність герою. Євшан-зілля – наскрізний образ твору, який логічно поєднується зі всіма подіями, що трапляються на життєвій дорозі Отрока. Пам'ять роду, як така, несе у творі символічний зміст – нерозривний зв'язок з предками, богами, релігією, і має таке пояснення: якщо люди стають залежними від ворога, забувають релігію, не можуть ідентифікувати себе як окрему націю – євшан-зілля втрачає запах. І Отрок усвідомив, що втратив.

РОЗДІЛ 4.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА У ЗЗСО

4.1. Методичні зауваги до вивчення творчості Л. Мосендза на уроках української літератури.

Людина – центр демократичної держави, до якої прагне українська нація впродовж багатьох століть і до нині. Демократична держава не може існувати без гуманності до інших, адже саме особистість стає осередком людяності, толерантності та її кінцевим продуктом. Виховання такої людини неможливе без належного рівня освіти та освіченості. Громадянин демократичної держави – це, насамперед, людина, яка живе в гармонії з собою та навколишнім світом, в якій співіснують емоції та розум. Така особистість вільна, самостійна, поважає права інших та захищає свої, вміє відстоювати власну думку, вважає себе важливою частиною суспільства. Вона стає прикладом для наслідування майбутніми поколіннями, а її світобачення стає основою загальнолюдської та національної культур.

Сучасна школа перед собою ставить саме це завдання – виховати подібного індивіда, а призначення гуманітарних дисциплін, а саме літератури, є невід’ємною складовою цього процесу. Не дарма література виконує виховну функцію, адже має безпосередній вплив на свідомість і почуття людини через призму героїв, мотивів, образів тощо. Завдання ж вчителя – розширювати та вдосконалювати знання, вміння учнів, застосовуючи моральні принципи наших прадідів, які викладені у народних повчаннях, усній народній творчості, набутках майстрів пера, дослідженнях науковців та педагогів. Учителю необхідно завжди наголошувати на важливості шани та поваги до історичної пам’яті, традицій, звичаїв та обрядів, адже лише на традиційному українському ґрунті зможе вирости гідна, сильна, вільна і незалежна особистість.

Сучасна методологія з основ викладання літератури пропонує увазі вчителя багато праць, у яких розкривається зміст літературної дисципліни: естетичне задоволення, розкриття творчого потенціалу та піднесення на духовному рівні. Мистецтво за своєю природою створене так, щоб наслідувати, давати приклад і надихати не тільки на національному, а й загальнолюдському рівні. Література як вид мистецтва тут стоїть на п'єдесталі, адже своїм завданням вбачає сформувати духовно багату особистість, яка пам'ятає і шанує минуле свого народу і дбає про її майбутнє.

До навчальних програм, якими послуговуються сучасні вчителі, кожного року вносять корективи. Пропонують більше творів для самостійного прочитання, змінюють і додають обов'язкові, з'являються нові тексти для позакласного читання, вносять більше «забутих імен» письменників рідного краю.

Відповідно до чинної програми з української літератури, висуваємо пропозицію до вивчення творчості Леоніда Мосендза у 6, 8 та 11 класах.

У 6 класі – урок на тему: «Основні відомості про життя і творчість Леоніда Мосендза. Важливість історичної пам'яті у творі «Євшан-зілля». План-конспект уроку цієї теми надаємо.

У 8 класі пропонуємо заняття після розгляду життєвого і творчого шляху М. Вороного (порівняльний аналіз поеми М. Вороного «Євшан-зілля» та однойменної новели Л. Мосендза).

У 11 класі – під час розгляду теми «Український літературний процес ХХ століття і роль у ньому Леоніда Мосендза».

Отож, на уроці у 8 класі «Використання сюжету євшан-зілля у творчості М. Вороного та Л. Мосендза», висуваємо пропозицію зробити порівняльний аналіз двох творів: поеми М. Вороного «Євшан-зілля» та новели Л. Мосендза «Євшан-зілля». Позаяк учні мали нагоду познайомитися

з життєписом М. Вороного минулого заняття, пропонуємо на цьому уроці розглянути життєвий і творчий шлях Л. Мосендза. Перед учителем постає завдання: за допомогою порівняння пояснити учням важливість обох письменників на ниві української літератури, зацентувати на тому, що митці належать до письменників української діаспори, що М. Вороний повернувся працювати в Україну, а Л. Мосендз залишився за кордоном. На жаль, М. Вороний довго не зміг творити на батьківщині – був безжально розстріляний новою владою. Л. Мосендз усвідомлював, що його чекає вдома, тому прийняв рішення працювати на благо рідної України, але поза межами.

Учні мали випереджувальне завдання – підготувати повідомлення про життєвий і творчий шлях Л. Мосендза.

Коментар учителя:

З поезії «Як хочеться молитися часом...» розуміємо, що Л. Мосендз до останнього залишався патріотом своєї держави, незважаючи на важкий час, коли жив письменник. Його слова звучать як лейтмотив:

«Не приведи загинути рабом
чужої ласки і чужої справи!
Не допусти закінчити ці дні
під непривітним чужинецьким дахом.

О, дай хоч старцем перейти мені
старим, запиленим чумацьким шляхом...» [19, с.26].

Прочитавши цей вірш, можна зрозуміти, що письменник не хоче проводити останні дні на чужині, ладен все віддати, аби ніколи не розлучатися зі своєю Україною-ненькою.

Після цього етапу слід приділити увагу перевірці домашнього завдання (учні мали прочитати однойменні твори обох письменників, відповідно). Розповідь про враження учнів від прочитаних творів дасть змогу вчителю дізнатися про настрій вихованців, їхні емоції під час прочитання, про

життєве світобачення на різні проблеми та моменти, які для них є важливими. Така бесіда допоможе вчителю виявити й попередити нерозуміння твору або суб'єктивну оцінку в учнів. Пропонуємо ряд запитань для спілкування:

1. Які враження справила на вас новела Л. Мосендза «Євшан-зілля»?
2. Читаючи твір, що дивного ви помітили у поведінці Отрока?
3. На вашу думку, чи правильним був вибір ханенка повернутися у рідні половецькі степи?
4. Чи можна придумати продовження до поеми М. Вороного «Євшан-зілля»? Що саме?

Подискутувавши, вчитель розповідає про джерела формування однойменних творів.

Тему й сюжет і М. Вороний, і Л. Мосендз запозичили з «Галицько-Волинського літопису». У ньому наявна легенда про чудодійну степову рослину – євшан-зілля, а в змісті літопису наявний інтерпретований сюжет про євшан-зілля, де стояв акцент на сильному специфічному запахів рослини.

У легенді сказано, що князь Роман (володар Галича) був могутнім і мудрим правителем. Літописець прирівнює його до діда, князя Володимира Мономаха, відомим завдяки своїй моральній, політичній, державній праці «Повчання дітям». Щоб прославити князів, літописець додає невелике героїчне оповідання про Володимира Мономаха, коли той переміг половецьку навалу і вигнав їх з руських земель за Дон. Половецький хан Сірчан мав двох нащадків: меншого та старшого синів. Менший син половецького хана Отрок втік до Абхазії, а старший син відправив до нього свого вірного друга – співця Орю, щоб той за допомогою своїх пісень чи чарівного зілля пробудив у серці брата почуття журби і повернув його до

рідних половецьких земель. Та пісні не пройняли його душу, лиш степовий дух євшану зміг повернути його серце до батьківщини.

Після цього пропонуємо здійснити порівняльний аналіз творів методом бесіди з елементами пошукової гри цитат та слів-підтверджень з текстів.

1. Що спільного та відмінного у літописній легенді, яка взята за основу творів М. Вороного та Л. Мосендза?

2. Відшукайте у творах цитати, які вказують на:

- журбу за сином хана Сірчана;

- те, як відреагував молодий ханенко Отрок на запах степового євшану.

3. Напишіть цитатний план.

4. Пишучи свою новелу, Л.Мосендз не слідує за сюжетом літописної легенди, на відміну від М. Вороного. Як ви думаєте чому? Відповідь обґрунтуйте.

5. Яку символіку закладено в образ євшан-зілля?

6. Подумайте і вкажіть на причини втрати духовності половців.

Таким чином, учні матимуть змогу детально розібрати обидва твори, зіставляючи сюжети з літописного оповідання та сюжети власне творів.

Наприкінці уроку слід скористатися методом «Мікрофон». Учні у ролі журналістів по черзі висловлюють свої враження від прочитаного і почутого на занятті.

Закінчити урок пропонуємо підсумковим *коментарем учителя*:

Ми з вами, сини і доньки України, маємо гордо носити ім'я українців. Наша ненька зазнала страшних воєн та гірких бід, які приніс ворог, багато перемог та неймовірної слави завдяки людям, мужнім героям, які проживали безліч тортур, гинули на полі бою за свою свободу, але відчайдушно стояли і

вистояли. Кожного разу Україна відроджувалась як фенікс з-під попелу, стаючи сильнішою, готовою до будь-яких труднощів. Незважаючи на всі біди, ненька змогла виховати молоді покоління, які щоразу доводять свою любов до правди, свободи та рідної землі.

На жаль, не всіх українців можемо називати патріотами своєї держави. Адже є серед нас ті, хто зрікся Батьківщини, хто став відступником задля своєї вигоди. На цю криву стежку ставали лише ті, що не хотіли знати правду своєї держави, забули минуле та історію предків. Були ж такі, хто помирали за Україну, в останній момент життя поринали в теплі спогади про рідну землю, навіть будучи посадженими у польської шляхти на кіл, у турецьких полонах, чи безсердечно закатованими сталінською тоталітарною машиною. Своїй неньці вони віддавали усе: працю, славу, міць, і найдорожче – життя. Кожен справжній українець усвідомлював, що його держава почне господарювати на власній землі тільки тоді, коли її діти щодень будуть працювати для досягнення благородної та величної мети.

Завдання додому можна підібрати учням різного виду:

1. Написати твір-роздум «Проблема історичної пам'яті у однойменних творах Л. Мосендза та М. Вороного»;
2. Написати цитатну характеристику ханенка у новелі Л. Мосендза та поемі М. Вороного.

О. Жданович – український науковець, літературознавець, писав: «В своєму творчому рості українська нація завжди видавала з себе могутні постаті, які, запустивши глибоко своє коріння в минулому, в той самий час буйно простягали свої паростки в майбутнє. В духовності цих історичних постатей нація немовби виправляла свій історичний ріст» [53, с. 7].

Ці могутні постаті української літератури працювали за кордоном також. Досі імена деяких письменників нам залишаються невідомі, на жаль.

Проте літературознавча наука не стоїть на місці: читачам кожного дня відкриваються імена незнаних митців.

Вивчення еміграційної літератури є важливою складовою виховання учнів у загальноосвітніх закладах, популяризацію серед молоді патріотичних та толерантних почуттів. Учителю варто наголошувати учням на тому, що письменники-емігранти вимушено покидали власні домівки не у пошуках щастя, а щоб уникнути жорстоких утисків, показати всьому світові правду, яку так вміло приховувала радянська система, зокрема. Будь-яким чином вони намагалися заявити про себе, про українську культуру, поширювали свої твори у закордонній пресі, друкувалися у часописах, що, безперечно, давало свій результат.

Проте, людина не може цілковито адаптуватися в іншій країні, опираючись тільки на культуру своєї нації. Роблячи це несвідомо, вона, як губка, поглинає в себе особливості етносу тієї країни, де знаходиться. Адже кожний народ має те, що притаманне тільки йому: моральні цінності, культура, релігія, стиль життя, світобачення – все це впливає на свідомість людини. Тому емігранти не застраховані від впливу обох культур, в тому числі і письменники. Це важливо враховувати під час розгляду шкільної теми, щоб учні побудували правильну картину української еміграційної літератури.

Всі вищезгадані фактори є обов'язковими для сучасного вчителя-україніста, який має намір на своїх уроках не просто подати інформацію, а змотивувати учнів до вивчення літератури, підвищити їхній навчально-пізнавальний інтерес до творів.

Вчитель-словесник має організувати навчальну роботу з вивчення творчості письменників-емігрантів так, щоб учні отримали змогу з'ясувати для себе коло понять, осмислення яких дасть змогу розширено та ґрунтовно

розуміти не тільки еміграційний літературний процес, а й інші твори, рекомендовані програмою.

Під час вивчення творчості письменників еміграційної хвилі слід звернути увагу на такі основні поняття й терміни:

- ✓ Еміграція;
- ✓ Національний тип героя;
- ✓ Міжкультурні зв'язки;
- ✓ Символіка твору;
- ✓ Національна свідомість;
- ✓ Ментальність;
- ✓ Прообраз;
- ✓ Вічні образи;
- ✓ Полікультурність.

Вивчення літератури та спадщини письменників неможлива без знань з історії того чи того періоду, у нашому випадку період еміграції ХХ століття. Тому під час вивчення варто звертатися до історичних джерел, давати учням випереджувальні завдання знайти певні історичні довідки про письменників і той час, коли вони жили. Різноманітні відео історичної доби, фото стануть у нагоді вчителю, що дасть змогу інформативно та змістовно поглибити знання, зробити урок цікавішим.

Такий вид роботи можна задіяти під час вивчення творчості письменників емігрантів на оглядовому уроці «Український літературний процес ХХ століття поза межами України і роль у ньому Леоніда Мосендза». Такий урок має бути спрямований на формування цілісної картини про історико-літературний процес за кордоном, порівняння творів письменників, які перебували на території України та поза її межами, про особливості створення прозових творів письменників-емігрантів. Після того як одинадцятикласники розглянули загальну характеристику літературного

періоду еміграції, варто детальніше розглянути життєво-творчий шлях одного з представників цього періоду. У нашому випадку пропонуємо вивчення літературної спадщини Леоніда Мосендза.

Рекомендуємо такий урок проводити у формі лекції, поєднавши його з такими методами як бесіда, заздалегідь підготовленими презентаціями і доповідями.

Також, варто пам'ятати про те, що вивчення оглядової теми буде мати результат лише тоді, якщо вчитель дасть випереджувальне завдання старшокласникам поцікавитися працями, статтями, книгами, у яких наявні відомості про історичне тло ХХ століття, причини, які спричинили виїзд українського цвіту за межі держави. Звичайно, що суто історичні питання повинні бути обговорені на уроках історії, оскільки детальне обговорення таких питань потребує більше часу. Тому на уроці української літератури найкраще впроваджувати міжпредметні зв'язки з історією, тому що поняття «еміграції» в літературному процесі розкривається тільки через призму історичних подій, які відбувалися.

Не кожна шкільна бібліотека забезпечена всіма необхідними книгами. Тут на допомогу прийдуть інноваційні технології, використання комп'ютерів, планшетів, інтерактивних дошок. Застосування техніки допоможе не тільки зробити урок насиченішим та цікавішим, знайти необхідну інформацію історико-літературного характеру. Така пошуково-дослідна робота допоможе використовувати міжпредметні зв'язки з інформатикою, що також є дуже важливою складовою сучасного уроку. Таким чином старшокласники можуть створювати власні бази даних, розробляти різноманітні сайти, презентації, доповіді з уроків української літератури.

На наш погляд, для оглядового уроку найкраще обрати формат презентації. Підібравши світлини, текстову інформацію, яка стосується заданої теми, вчитель вміщує матеріали у презентацію.

Пропонуємо таку програму для вивчення теми «Український літературний процес ХХ століття поза межами України і роль у ньому Леоніда Мосендза»:

1. Окреслити зміст поняття «еміграція».
2. З'ясувати політичні, суспільно-історичні причини еміграції.
3. Визначити країни, куди найбільше емігрували українці.
4. Схарактеризувати українську літературу поза межами України.
5. Які періоди української літератури існували в період еміграції?
6. Які чинники впливали на світобачення письменників-емігрантів за кордоном?
7. Подати короткі відомості про життя і творчість письменників-емігрантів.
8. Познайомити старшокласників з постаттю Леоніда Мосендза як представника письменників української еміграції.
9. Обговорення його найвідоміших збірок та прозових творів («Людина покірна», «Відплата», «Зодіак», повість «Засів», роман «Останній пророк»).
10. Підбиття підсумків. Яке значення для української літератури має Леонід Мосендз та його творчість?
11. Завдання додому для учнів з різним рівнем успішності:
 - ✓ На основі матеріалів уроку скласти і написати хронологічну таблицю життя і творчості Леоніда Мосендза;
 - ✓ Вивчити напам'ять вірш письменника;
 - ✓ Написати твір-роздум на тему: «Література в еміграції: творчість Леоніда Мосендза»;

На уроці вчителів варто наголошувати старшокласникам на тому, що Л. Мосендз був надзвичайно свідомим громадянином, він розумів наскільки важлива жертва для свого українського народу. Будучи поза межами Батьківщини, письменник мав велике бажання заявити про Україну власними творами, звернути увагу на проблеми не тільки світові, а й власне українцям, які загубили свій корінь чи відцуралися держави.

4.2. Розробка плану-конспекту уроку для 6 класу на тему: «Основні відомості про життя і творчість Леоніда Мосендза. Важливість історичної пам'яті у творі «Євшан-зілля»

План-конспект уроку для 6 класу на тему:

«Основні відомості про життя і творчість Леоніда Мосендза. Важливість історичної пам'яті у творі «Євшан-зілля».

Мета: ознайомити учнів з творчістю письменників української діаспори на прикладі Л. Мосендза та його твору «Євшан-зілля»; навчити проводити паралелі між минулим і сучасним; розвивати навички комунікації, логічне мислення; виховувати патріотизм, почуття поваги і любови до рідного краю, наголошувати на важливості національної свідомості кожної людини.

Обладнання: портрети письменників української діаспори, портрет Л. Мосендза, текст твору «Євшан-зілля», словник термінів, аудіопрогравач, карта України.

Тип уроку: вивчення нової теми.

Форми роботи: робота в групах, метод «Мікрофон», виразне читання, бесіда, робота з додатковими джерелами літератури, виразне читання твору.

Перебіг уроку

I. Мотивація навчальної діяльності.

1. Емоційна готовність учнів до уроку (використання трьох кольорів світлофору: зелений, жовтий, червоний).
2. Прослуховування аудіозапису
3. Епіграф:

Краще в ріднім краї милім
Полягти кістьми, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати! [10, с. 145].

М. Вороний

II. Повідомлення теми і мети уроку.

На сьогоднішньому уроці, тема якого «Основні відомості про життя і творчість Леоніда Мосендза. Важливість історичної пам'яті у творі «Євшан-зілля», познайомимося із життєвим і творчим шляхом Леоніда Мосендза, поглибимо знання про письменників української діаспори, розглянемо твір Л. Мосендза «Євшан-зілля», спробуємо проаналізувати його, досягнути сенс трагедії половців, визначити ідейно-тематичний зміст твору.

III. Мотивація навчальної діяльності.

IV. Сприйняття навчального матеріалу.

Коментар учителя:

Українська література багата митцями та інтелектуалами, які суттєво вплинули на її розквіт і визнання у всьому світі. Вони завжди перебували у межах відкритого протистояння з групами чи спільнотами, повинні були відстоювати власну художню майстерність, точку зору, ба більше – право на пошук правди. Це були, зазвичай, особистості, які прагнули боротися за справедливість, культуру, народ.

Постать Леоніда Мосендза на ниві української культури посідає чільне місце. В українську літературу він увійшов як співець сили людського духу та людини, яка готова захищати власну державу. Водночас, Леонід Мосендз – це поет, прозаїк, який творив характери не тільки українців, а й людини різних віків.

1. Робота у літературознавчих словниках.

Еміграція – (від лат. *emigratio* – виселення, переселення) – вимушене або добровільне переселення корінних мешканців з Батьківщини до іншої країни на постійне проживання чи на деякий час з політичних, соціальних, економічних, релігійних та інших причин [16].

Діаспора – (від грец. *διασπορά* – розсіяння) – 1) частина певної етнічної спільноти (народу), що постійно проживає поза межами істор. батьківщини в іноетнічному чи інонац. середовищі на правах або зі статусом нац.-культ. меншини [79].

2. Повідомлення про життєвий шлях митця.

Коментар учителя:

Нелегким був шлях українського письменника, поета і прозаїка, науковця і громадського діяча Леоніда Мосендза. Нелегким, але плідним. Митець подарував нам надзвичайні збірки, повісті, романи. Особливо відчутно, що кожен свій твір письменник пропускав через душу, адже його твори – справжні витвори мистецтва, які несуть в собі глибинний зміст. У кожному рядку звучить заклик до возз'єднання рідних земель, відчутний душевний неспокій про майбутнє Батьківщини.

Учень-дослідник:

Леонід Мосендз народився 20 вересня 1897 року у місті Могилеві-Подільському. Його батько – Марко Мосендз, походив з Уманщини і був місцевим службовцем. Мати – Марія, походила з польського роду Лясковців.

Відома історія про родича письменника – Мосендза-литвина, який брав участь у Грюнвальдській битві проти Тевтонського ордену у 1410 році. У останні роки життя Л. Мосендз писав своєму товаришу: «Я не поляк, хоч походжу з українсько-польсько-литовського роду, без каплі московської крові. Хтось від когось мусить походити, й я не соромлюся, що мої предки билися проти тевтонського ордену, проти москалів і багато їх упало в чесному бою, а не захищаючи Москву...» [44, с.12].

Крім Леоніда у сім'ї було ще троє дітей. Молодший брат помер від менінгіту у віці шести з половиною років. Його брат був дуже здібним: рано навчився писати і читати. Інший брат, ймовірно старший, був солдатом УНР – помер у нього на руках. На пам'ять старшому брату Леонід Мосендз присвятив новелу «Брат», вміщену до збірки «Людина покірна». Також Леонід мав меншу сестру – Валентину. Вона була одружена двічі: спочатку вийшла заміж за комуніста, потім її було заслано до Казахстану. А в 1947 році проживала на Кубані з другим чоловіком.

Через смерть батька у 1904 році він змушений був переїхати до рідної тітки Анатолії. У с. Яришеві закінчує школу. Згодом, у 1911 році вступає до Вінницької семінарії, де Леонід навчається 4 роки. Розпочалася Перша світова війна, тому після закінчення його було мобілізовано до російської армії. Леонід Мосендз був вправним бійцем, здобув посаду штабс-капітана. Певний час перебував у війську УНР.

Учень дослідник:

З 1918 по 1920 рік Л. Мосендз вчителював у Гнівані Вінницького повіту. Вдень працював у школі, а вночі брав участь революційних подіях проти російських окупантів. Наприкінці 1920 року з військами УНР потрапив до Ченстохови (Польща), де працював у читальні, яку організував Бритійський допомоговий комітет.

Влітку 1921 письменник повертається до України у м. Луцьк, де працює в канцелярії Черевка. У квітні 1922 року Л. Мосендза заарештовують поляки, як члена товариства «Просвіта» і висиляють до Каліша в табір. Проте в таборі він перебуває недовго: одразу після звільнення переходить кордон Чехословаччини і опиняється у Подєбрадах. Після цього митець більше не зміг повернутися до рідної землі.

Леонід Мосендз у 1923 році вступає до хіміко-технологічного відділу інженерного факультету Української Господарської Академії (УГА), заснованої у Подєбрадах як культурний, мистецький, політичний і науковий центр української еміграції в Чехословаччині.

Впродовж 1923-1925 рр. на базі Української Господарської Академії було засновано Українську Євангельську Громаду, яка на правах філії була приєднана до Українського Євангельського Об'єднання в Північній Америці. В Подєбрадах членами УЄГ було близько 50 осіб, у тому числі і Леонід Маркович.

У 1928 році Мосендз став дипломованим інженером-технологом. Оскільки УГА мала право присвоювати докторські звання, у 1931 році Л. Мосендз захистив докторську дисертацію. Він працював інженером, проектував дороги. Після захисту його обирають асистентом на кафедрі хімічної технології, де він працює ще два роки. Але за наказом Міністерства освіти про звільнення молодшого персоналу, Мосендз виїжджає до Братислави.

Саме в цей період у митця з'являються перші прояви сухот, які він підхопив у таборах Польщі.

Учень-дослідник:

Можна стверджувати, що період кін. 1920-х – поч. 1930-х рр. є періодом злету його творчості. У цей час публікуються дві його збірки –

«Людина покірна» та «Відплата». Розглядаючи творчість Леоніда Марковича Мосендза, можна простежити, що основні теми, яких він торкався у своїх творах були еміграція та тривога за майбутнє рідної землі.

Леонід Маркович цікавився іспанською мовою та літературою, хотів навіть вільно читати та розмовляти на ній. Крім того, письменник захоплювався і французькою літературою, а особливо творчістю Флобера і Бальзака. Також добре опанував англійську мову, в оригіналі читав прозу Уайльда, Кіплінга.

У 1937 році Леонід Мосендз повертається на Україну, де працює вчителем торгівельної школи на Закарпатті, проте у 1939 році знову повертається до Братислави. Там він одружується з Магдалиною Папанківною. Але знову життя готує труднощі для Леоніда Мосендза: російські війська підходять до Братислави і він змушений втікати до Австрії, покидаючи дружину з єдиною донькою Марійкою.

З кожним роком, через туберкульоз, стан його здоров'я погіршувався, Л. Мосендз лікувався у санаторіях різних міст закордоном. Взимку 1946 року виїжджає до Швейцарії на лікування.

Хвороба чимдуж прогресувала, не допомагало вже нічого: ні ліки, ні операції. Перед другою операцією 12 жовтня 1948 року Леонід Маркович писав сім'ї Шумовським: «...На видужання є добра надія. Але... серце моє отруїли баціли й воно слабке...» [38, с. 25]. А вже на наступний день 13 жовтня Леонід Маркович Мосендз помер. Догоріла свіча життя у душі письменника, перестало битися серце, стомлене від важкого бою з жахливою хворобою. Поховали письменника у м. Бльоне, Швейцарія.

Коментар учителя:

Товариші Л. Мосендза за фахом цінували його за наполегливість, порядок та знання у науковій діяльності. Як говорили його сучасники – це

була енергійна, організована та невтомна людина, яка любила свою сферу діяльності, працю та порядок в усьому. Його ніколи не бачили стомленим, чи неохайно одягнутим. Євген Маланюк, товариш і сучасник Леоніда Мосендза, так писав про нього: «Починаючи від його точних стриманих виповіджень і кінчаючи його чітким майже каліграфічним і при тім оригінальним почерком, – він був людиною цілком закінченого стилю. Це був уроджений учений-дослідник (його фахом була нафта та її дерівати), напевно – видатний професор-піонер і, правдоподібно – талановитий організатор, бо ширину його заінтересувань і невичерпальну енергію його, напевно, не можна було б обмежити лише лябораторією і кабінетом» [38, с.11-12].

Літературою письменник займався все життя, навіть писав тоді, коли перебував у лабораторії. Його твори друкувалися у багатьох газетах та журналах: «Студентський Вісник», «Літературно-Науковий Вісник», «Вісник». До літературної діяльності Л. Мосендз ставиться з такою ж відповідальністю та серйозністю як і до наукової. Всі його твори – відшліфований до ідеалу матеріал, який він не полишав навіть вночі.

Сьогодні наш урок також присвячений розгляду оповідання Л. Мосендза «Євшан-зілля». У ньому письменник розповідає про причину зникнення всього народу. За основу митець взяв легенду про чарівне євшан-зілля, яке може повернути пам'ять людини про її історію та предків. Кожен письменник цю легенду трактував по-своєму, отож давайте детальніше розглянемо оповідання Л. Мосендза.

3. Виразне читання й осмислення твору.

«І коли Отрок, юнак-ханенко, понюхав чарівного Євшан-зілля, що приніс йому сudeць Оря від його батька хана Сірчана, - згадав ураз свою половецьку вітчину й утік із Орею з ворожого Києва до привільних степів» [6, с.91].

Коментар учителя:

Такими словами розпочинається оповідання Л. Мосендза «Євшан-зілля», і закінчується легенда про чарівне зілля.

4. Словесне моделювання.

Поміркуйте, учні, якою ви уявляєте зустріч батька із сином? Опишіть, якими у вашій уяві постають герої.

5. Робота у групах.

Учні розподілені на три групи. Кожній групі роздано картки із запитаннями, на які учні повинні дати відповідь.

Група 1.

1. Які емоції вперше відчув Отрок, зустрівшись зі своїм народом?
2. Що змусило пробудити у Отрока «приспану половецьку душу» [6, с. 92]?
3. Про що думав Отрок перед тим, як піти в похід на Русь? Що він відчув, коли побачив золоте верхів'я святої Софії?
4. Чому половці не могли завоювати Русь, а хан Отрок був безсильний?

Група 2.

1. Знайдіть уривок у творі, де порівнюються руські боги з половецькими. Спробуйте проаналізувати.
2. Яку причину поразки вбачав Отрок? Що він хоче зробити задля перемоги?
3. Зачитайте уривки з твору, де вказано, що половці дали згоду змінити своїх богів на руських.
4. Прошло багато часу: які зміни відбулися на половецьких землях?

Група 3.

1. Що сталося з тими, хто не погодився з рішенням Отрока – відмовитися від віри у половецьких богів?
2. Поміркуйте, чи правильно зробили половці, не погодившись з рішенням Отрока?
3. Які емоції викликали слова Отрока «На Русь!» у половців зараз?
4. Якими були дії хана?

Коментар учителя:

Хан Отрок відправився на південь, до половецького моря, знайти тих, хто колись не погодився з його рішенням, не відмовився від своїх богів. Знайшовши «незначні рештки свого половецького народу» [6, с.102], отрок відчув себе «як раніше, як цілий половецький нарід», який ніс в собі запах пам'яті, аромат чарівного євшан-зілля. «Ті самі боги, ті ж самі пісні, звичаї й шатра. Усе, що вже вигинуло в їхніх братів на півночі... І знов ніби забутий запах Євшан-зілля діткнувся Отрокових ніздер» [6, с.103].

Запитання для обговорення: як зустріли половці ханенка? Що сказав йому старий дід?

Коментар учителя:

Отож, давайте підведемо підсумки нашої бесіди. Що втратили половці, обравши руських богів замість своїх?

лаД
 дУша
 Хараkтер
 мОва
 Віра
 світосприймаНня
 традицІї
 Сила
 мужнісТЬ
 Ъ

Коментар учителя:

Отож, половці втратили народну ДУХОВНІСТЬ. Втрата духовності веде до знищення народу. Твір закінчується сумними рядками: «Лише як під жертвним ножом падала в яму страшна жертва покути за минуле й жертва надії на будуче половецького племені, – тоді лише тяглий крик, немов вигук раненого звіра, промчав над степом. І була в нім тривога і гордість і одвічна жадоба відплати!» [6, с.104].

V. Підсумок уроку.

Метод «Мікрофон»

1. Що символізує євшан-зілля для українського народу?
2. Чи існують ліки від втрати духовності?
3. Чого навчило мене оповідання Л. Мосендза «Євшан-зілля»?

Коментар учителя:

Пишучи новелу «Євшан-зілля», Л. Мосендз намагався зосередити увагу читачів на важливості збереження історичної пам'яті народу. Він звертався до сучасних українців, до нас, українських синів і дочок, щоб ми берегли рідну землю і пам'ятали про минуле наших предків. Письменник через слова і вчинки своїх героїв намагається донести до нас просту істину: навіть невелика за кількістю нація може витримати тиск ворога і вистояти, якщо вміє правильно оперувати своїми духовними надбаннями, берегти свою культуру, передавати з покоління у покоління світогляд і традиції предків. Пам'ятайте: перемогти народ можна без фізичної сили, якщо народ втрачає віру та власну духовність! Навіть перестороги старого половця яскравий приклад цьому: «...не нового бога боявся він. Боявся того, що з новими богами загубить половецьке плем'я свою душу. А на місце її увійде душа руського народу...» [6, с. 103].

«Євшан-зілля» Л. Мосендза – своєрідна притча-застереження для майбутніх поколінь.

VI. Повідомлення домашнього завдання.

Написати твір-роздум «Новела «Євшан-зілля» Л. Мосендза – настанова для майбутніх поколінь».

Висновки до розділу 4

Ми окреслили методичні зауваги щодо вивчення творчості Л. Мосендза у ЗЗСО. На нашу думку, вони сприятимуть підвищенню зацікавленості у школярів не тільки постаттю Л. Мосендза, а й літературою загалом, допоможуть учителям розкрити потенціал учнів, любителів літературного слова, виховати патріотичні якості. Подані конспекти уроків наповнені цікавим дидактичним матеріалом, сучасними вправами, мають міжпредметні зв'язки з іншими видами мистецтва та дисциплінами. Під час створення

уроків, ми опиралися на навички колективної роботи у класі, необхідністю добре орієнтуватися у навчальному матеріалі. Впевнені, що відомості про життєво-творчий шлях письменника еміграційної хвилі Л. Мосендза не залишить байдужим учнів, дасть змогу задуматися над своєю життєвою позицією, над власним місцем у суспільстві, що вже притаманно для психології підлітка і дорослої людини. Відповідно розбудова успішної держави потребує становлення освіченого та свідомого народу. Коли учні почнуть усвідомлювати свою важливість в українському суспільстві, тоді наше майбутнє буде світлим, наповнене любов'ю до всього українського.

ВИСНОВКИ

Постать Леоніда Мосендза на ниві української культури посідає чільне місце. В українську літературу він увійшов як співець сили людського духу та людини, яка здатна розкрити хоробрість та відчайдушність українського народу показати читачам шанобливе та поважне ставлення до своєї держави та людей які в ній проживають. Водночас, Леонід Мосендз – це прозаїк, який творив характери не тільки українців, а й людини різних віків.

Неабияким надбанням для українського літературного ґрунту стала мала проза письменника. Його новели є складником не лише української літератури, а й європейської, зокрема, завдяки вісниківським впливам.

Аналіз прози Леоніда Мосендза немислимий без виявлення літературно-мистецьких, ідеологічних та стилістичних особливостей. Картину його художнього світу неможливо осмислити без стилістичних прийомів, притаманним лише йому, своєрідності тем, ідей, образів його ціннісних орієнтирів – всього, що робить його твори літературно вартісними.

В українській літературі Леонід Мосендз вважається поетом празької школи, зокрема поетом-вісниківцем, оскільки разом з іншими поетами групувався навколо «Літературно-наукового вістника».

Основними джерелами творчості Леоніда Мосендза були європейська література та культура, історія, мистецтво та філософія. Оскільки письменник творчо переосмислив літературно-мистецькі та історичні сюжети, мотиви з античності, середньовіччя, минулих епох України та її сучасності, завдяки власному світобаченню йому вдалося у творах розкрити оригінальні думки про сучасну добу. Проте, застосовуючи сюжети європейської історії та культури, автор завжди знаходив спільні проблеми, які перепліталися з українською історією, з її проблемами, які не залишали байдужими Леоніда Мосендза і його сучасників.

Вагоме місце серед чинників формування творчості Л. Мосендза належить і ідеології націоналізму Д. Донцова, який мав неабиякий вплив на письменників-пражан та людей, які гуртувалися навколо «ЛНВ».

Основні вісниківські догми, які стали ключовими у творчості новеліста, такі: історичне тло, філософія, емоційність зображення дійсності, звитяга героїв, акцент на унікальності особистості. Л. Мосендз зумів органічно поєднати нотки ідеології з художнім текстом, тим самим зробивши його високовартісним та літературно-мистецьким.

Проаналізована нами мала проза Л. Мосендза свідчить про надзвичайний талант новеліста, чудове володіння ним європейською історією, філософією та культурою, яку він вдало поєднує з українським традиційним тлом.

Метою нашої роботи став аналіз малої прози Леоніда Мосендза, а саме новели зі збірок «Людина покірна», «Відплата», визначення ідейних засад, які передували написанню тих чи тих творів, проаналізувати жанрово-тематичні особливості новеліста, його художні пошуки. Відповідно до цієї мети було розв'язано ряд завдань.

Відповідно до першого завдання, було визначено чинники, які впливали на формування світогляду митця. Ми дійшли до висновку, що Леонід Мосендз – це справді особлива постать на ниві української літератури. Застосовуючи сюжети європейської історії та культури, автор завжди знаходив спільні проблеми, які перепліталися з українською історією, з її проблемами, які не залишали байдужими Леоніда Мосендза і його сучасників. Особливого впливу зазнали погляди Леоніда Мосендза після знайомства з працями Дмитра Донцова. Своїми сміливими твердженнями він намагався донести до українців важливість відстоювання права на самостійну державу, зняття зі своїх плечей клейма «малоросійського» люду. Цим і завоював прихильність сучасників, зокрема і Л. Мосендза. Ми простежили, що європейська література, історія, культура, міфологічні,

античні та середньовічні мотиви, погляди видатних постатей, минуле України та її сучасність стали для Леоніда Мосендза тими рушійними силами, які сформували його світобачення, завдяки якому йому вдалося розкрити власне бачення про сучасну йому добу.

Далі, слідуючи другому завданню, ми виявили характерні риси «вісниківства» та неоромантизму у творах письменника. Було простежено, що новелістика Л. Мосендза наскрізь пройнята образом «сильної людини». Герої цих новел могутні, вольові та сильні духом. Це козак Майкель Смайльз, він же найхоробріший козак полку («Поворот козака Майкеля Смайльза»), дід Яким («Берладник»), молодий хлопець Марко («Великий Лук»). Дійшли висновку, що новелістика Леоніда Мосендза – це плід української неоромантичної літератури. Аналізуючи його творчість, важко не помітити обізнаність європейської літератури та історії, яка безумовно мала вплив на твори.

Третім завданням нашої роботи стало окреслення структури жанрово-композиційних елементів у новелах Леоніда Мосендза зі збірок «Людина покірна» та «Відплата». Збірка «Людина покірна» занурює нас у події національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., у події відстоювання української державності. Відплата як вагомий чинник буття людини об'єднує твори з однойменної збірки Л. Мосендза. Як стверджує автор «Відплати», велична помста є необхідною основою і особистісних стосунків, і поведінкою людей у суспільстві. Новели письменника визначаються цікавими сюжетами та побудовою. У своїх текстах автор використовує різні структури сюжету: незвична фабула, введення соціально-психологічного конфлікту, чітке об'єднання героїв твору. На естетичному фоні твори Л. Мосендза вирізняються європейськими дотиками та лицарськими елементами. Герої малої прози Л. Мосендза – це вольові, мужні, сміливі неоромантичні типи.

Четвертим завданням нашого дослідження стала спроба аналізу новели Л. Мосендза «Євшан-зілля». Досліджуючи творчість письменника, ми дійшли висновку, що твір Л. Мосендза «Євшан-зілля» став ще одним в українській літературі, у якому письменник використовує легенду про чарівну степову рослину – євшан-зілля, яка у народі стала символом повернення до батьківщини.

Світогляд Д. Донцова залишив глибокий слід на творчості «пражан», не був винятком і Л. Мосендз. Ідеї Донцова будувалися на тісних зв'язках з історією, а особливо це періоди, коли Україна мала статус держави як такої. Одним із таких періодів в історії була Київська Русь. Власне тому «вісниківці» часто у своїй творчості використовували алюзію на ті часи.

Твір несе в собі прихований підтекст, певну алюзію на сучасний Л. Мосендзу суспільний лад. Образ кочовиків символізує людей, сучасників Л. Мосендза, які виховувалися чужою культурою, перебирали чужі звичаї, сповідували чужу віру, тобто переймали імперські закони. Недаремно саме проблему культури та релігії Л. Мосендз виносить на перший план. Історично склалось так, що більша частина території України була під владою Росії. Держава-агресор насаджувала українцям свою культуру, однак не всі «кидалися в обійми» їй. Звичайно, були ті, хто до останнього дня боролися з більшовицьким ладом, давали відсіч ворогу на всіх фронтах: військовому, культурному, релігійному, історичному. Проте, були і ті, хто хотіли «жити на два табори», а то й зовсім зреклися української позиції.

Останнім, п'ятим завданням нашого дослідження були методичні рекомендації до вивчення новели «Євшан-зілля» в ЗЗСО. Ми з'ясували, що кожна сучасна школа перед собою ставить завдання – виховати індивіда, а призначення гуманітарних дисциплін, а саме літератури, є невід'ємною складовою цього процесу. Не дарма література виконує виховну функцію, адже має безпосередній вплив на свідомість і почуття людини через призму

героїв, мотивів, образів тощо. Завдання ж вчителя – розширювати та вдосконалювати знання, вміння учнів, застосовуючи моральні принципи наших предків, які викладені у народних повчаннях, усній народній творчості, набутках майстрів пера, дослідженнях науковців та педагогів. Учителю необхідно завжди наголошувати на важливості шани та поваги до національних ідентифікаторів, адже лише на традиційному українському ґрунті зможе вирости гідна, вільна і незалежна особистість. Рекомендації сприятимуть підвищенню зацікавленості у школярів не тільки постаттю Л. Мосендза та його новелою «Євшан-зілля», яка передбачена для вивчення у школі, а й літературою загалом, допоможуть учителеві розкрити потенціал учнів, любителів літературного слова, виховати патріотичні якості. Подані конспекти уроків наповнені цікавим дидактичним матеріалом, сучасними вправами, мають міжпредметні зв'язки з іншими видами мистецтва та дисциплінами.

Отже, проведене нами дослідження дало змогу визначити, що творчість Леоніда Мосендза у європейському та національному контексті є морально-етичною, філософською та психологічною основою. Письменник був винятково талановитим, з індивідуальним стилем написання, перед яким українське літературознавство досі залишається боржником.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антофійчук В. Концепт традиції і його ідеологічна та ідейно-естетична парадигма в романі Леоніда Мосендза «Останній пророк» [Текст]. В. Антофійчук. Слово і час. 2015. № 12. С. 51 – 63.
2. Бабій О. Й. Леонід Мосендз: Помста, оповідання. Прага, 1941. Видавництво «Колос». С. 155. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/52959>
3. Баган О. Р. Відгуки вісниківського неоромантизму у творчості Зореслава [Електронний ресурс]. URL: <http://dontsovnica.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=270>
4. Баган О.Р. Міжвоєнна доба в українській літературі ХХ ст.: період, стилі, ідейно-художні пріоритети. Визвольний шлях. 2005. №12. С. 64–83.
5. Бурачинська Л. Е. Розмах прози. Довкола новелі в 1937 р. Назустріч. 1938. Ч. 5. С. 2.
6. Відплата: Оповіді. Львів: Українська Бібліотека, 1939. 123 с.
7. Вільде І. Твори в п'яти томах. Оповідання та повісті, оповідання. Ірина Вільде. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро». 1987. Т. 5. 404 с.
8. Войтович В.М. Українська міфологія. Валерій Миколайович Войтович. Київ : Либідь. 2002. 664 с.
9. Волинський рік. Мюнхен : Українська Трибуна. 1948. 80 с.
10. Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. Упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової. Автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Вервес. Київ : Наукова думка. 1996. 699 с.
11. Гікавий М. Спогад про Леоніда Мосендза. Визвольний Шлях. 1976. № 2. С. 214–216.

12. Грабович Г. У пошуках великої літератури. Київ : МП «Офорт», Миронівська друкарня, 1993. 55 с.
13. Данський О. [Чайковський Данило]. Леонід Мосендз про еміграційну літературу. Визвольний шлях. 1954. № 1. С.90–95.
14. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Торонто: Гомін України, 1958 р. с. 207 – 224.
15. Дорошкевич О. До історії модернізму на Україні. О. Дорошкевич. Жовтень. 1925. С. 74-75.
16. Еміграція. О. В. Ясь. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-17837>
17. Засів. Малін: Українське Видавництво в Бельгії. 1946. 101 с.
18. Засів. Чернівці: Самостійна Думка, 1936. 63 с.
19. Зодіак. Вірші. 1921–1936. Прага: Колос, 1941. 108 с.
20. Ільницький М. Між двох світових [Текст] : літературний процес 20-х рр. у Західній Україні. Дзвін. 2005. № 2. С. 123 –135. № 4. С. 113 –126. № 5-6. С. 144 –145.
21. Карп'юк А. М. Волинь у житті і творчості Леоніда Мосендза. Літературна Україна. 2017. № 37. С. 7.
22. Качуровський Ігор. Новеля як жанр. Буенос-Айрес, 1958. 30 с.
23. Качуровський І. В. Творчість Юрія Клена на тлі українського парнасізму [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Юрій-Клен/66743/Творчість-ЮріяКлена-на-тлі-українського-парнасізму-авт-ІгорКачуровський>

24. Климентова О.В. Історико-літературний феномен «празької школи» Дивослово. 2003. №10. С.15–16.
25. Ковалів Ю. І. Естетична концепція «філософії чину». Вітчизна. 1997. № 1–2. С. 143–146.
26. Ковалів Ю. Леонід Мосендз [Текст]. Слово і час. 2019. №10. С. 101 – 103.
27. Лаврусенко М.І. Проблема духовного стоїцизму в новелі Леоніда Мосендза «Роксоляна». Молодий вчений. 2017. №1. С.288–291.
28. Ломацький М. Леонід Мосендз. Правда про Мосендза і його твори. Задеснянський Р. Торонто : Гомін України. 1977. С. 49–55.
29. Леонід Мосендз [Текст] : до призабутого 100-річчя з дня народження письменника. Самостійна Україна. 1999. Ч. 1 (471). С. 23.
30. Листи Євгена Маланюка до Юрія Липи. Із варшавського архіву. Дзвін. 1997. № 11–12. С. 101–106.
31. Лицар святого Грааля [Текст] : 2 жовтня – 120 років від дня народження Леоніда Мосендза. Шкільна бібліотека. 2017. №9 (вересень). С. 14-16.
32. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея?. Сучасність. 2000. №4. С. 43–64.
33. Людина покірна. Номо Lenis. Львів. 1937. 126 с.
34. Людина покірна (Номо Lenis). Оповіді. Вінніпег. 1951. 143 с.
35. Мариненко Ю. В. «Роман, передусім роман...» (Леонід Мосендз: «Останній пророк»). Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство). Випуск 50. Кіровоград, 2003. С. 202–209.

36. Мариненко Ю. В. «Це покликання Боже...». Роман Леоніда Мосендза «Останній пророк». Місія: проблеми національної ідентичності в українській прозі 40 – 50-х років ХХ століття. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2004. С. 140–154.
37. Мариненко Ю. В. «Це покликання Боже»: проза Леоніда Мосендза. Дивослово. 2003. № 2. С. 7–11.
38. Маланюк Евген. Леонід Мосендз. В п'яту річницю смерті. Маланюк Е. Книга спостережень. Проза. Торонто, 1962. Т. 1. С. 243–246.
39. Маланюк Евген. Спізнене покоління. Леонід Мосендз і інші. Маланюк Е. Книга спостережень. Проза. Торонто. 1962. Т. 1. С. 171–177.
40. Модельна навчальна програма «Українська література» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти. Автори: Архипова В. П., Січкара С. І., Шило С. Б. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movnoliterat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Arkhypova.Sichkar.Shylo.14.07.pdf>
41. Модельна навчальна програма «Українська література» 5-6 класи для закладів загальної середньої освіти. Автори: Чумарна М. І., Пастушенко Н. М. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movnoliterat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Chumarna.Pastushenko.07.09.pdf>
42. Мосендз Л. М. Відплата. Оповіді. Київ : Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2016. 181 с.
43. Мосендз Л. М. Людина покірна. Київ : Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2011. 164 с.

44. Мосендз Л. Останній пророк : роман. Л. Мосендз, редкол.: А. Шумовський (голова) [та ін.]. літ. ред. і вступ. ст. Б. Кравцева, пояснення Ю. Герича, графіч. оформ. М. Левицького. Торонто (Онтаріо, Канада) : вид. Діловим ком. для вид. творів Л. Мосендза в Торонто. 1960 (Друк. "Київ"). XXXII. 456 с.
45. Мосендз у листах. Особисте (3 листів Л. Мосендза до родини інж[енера] Арсена Шумовського). Слово і час. 1997. № 10. С. 27–32.
46. Набитович І. Леонід Мосендз – лицар святого Грааля. Творчість письменника в контексті європейської літератури. Дрогобич: Відродження. 2001. 222 с.
47. Набитович І. Леонід Мосендз – поет боротьби й непокірного духу [Текст]. Літературна Україна. 2013. 25 лип. (№ 28). С. 12.
48. Набитович І. Леонід Мосендз – прозаїк : [У 50-річницю смерті]. Визвольний шлях. 1998. №8. С. 973-982.
49. Набитович І. Поет, який свободі слову прирік свій вік. Дивослово. 2013. №12. С. 52-61.
50. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник. [Волошина Н.Й. та ін.] ; за ред. доктора пед. наук, проф., члена-кореспондента АПН України Н.Й.Волошиної. Київ: Ленвіт. 2002. 344 с.
51. Неврлий М. Берладник української літератури : [До 100-ліття від народження Леоніда Мосендза]. Дукля. 1997. №6. С. 39-47.
52. Неврлий М. Празька українська поетична школа [Текст]. Слово і час. 2011. № 12. С. 3-11.
53. Олена Теліга. Збірник. Редакція і примітки О.Жданович. Детройт. Нью-Йорк. Париж: Видання Українського Золотого Хреста в ЗСА, 1977. 473 с.

54. Ольжич О. Незнаному воякові. Заповідане живим. Київ : Фондація імені О. Ольжича, 1994. 432 с.
55. Павличко С.Д. Теорія літератури. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. 679 с.
56. Павличко Соломія. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999. 448 с.
57. Подєбрадчанка. Новітній Берладник: (Літературні Подєбради – Леонід Мосендз). Визвольний шлях. 1959. № 12. С. 1355–1360.
58. Помста. Оповіді. Прага. 1941. 157 с.
59. Празька літературна школа : Ліричні та епічні твори; Упорядкування і передмова В.А. Просалової. Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. 280 с.
60. «Празька школа»: Хрестоматія прозових творів [Електронний ресурс] ; Упоряд., передм. і приміт. В.А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. 236 с. Електрон. аналог друк. вид. : режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/Prague_scool.pdf (дата звернення: 30.06.23).
61. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська література: 5–9 класи. К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк, С. А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова, Р. В. Мовчан (керівник групи). К., 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН № 804 від 07.06.2017 р.)
62. Просалова В. А. Текст у світі текстів Празької літературної школи [Електронний ресурс]. Донецьк : Східний видавничий дім, 2005. 344 с. URL :<http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/Proslova.pdf>

63. Радзієвський В. Націоналістична ідеологія як основа поетики Леоніда Мосендза. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 2018. Вип. 67. Ч. 1. С. 213–221.
64. Радзієвський В. Авторські відступи як репрезентація авторської позиції в новелах Леоніда Мосендза. Синопис: текст, контекст, медіа. 2019. №1 (25). С. 11–15. Режим доступу: <http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/341/300>
65. Редько Ю. Леонід Мосендз. Засів. Повість. Дзвони. 1937. № 1–2. С. 55–56.
66. Розмова з Наталею Лівицькою-Холодною. Сучасність. 1985. № 3. С. 8–17.
67. Самчук У. Леонід Мосендз. Слово і час. 1997. №10. С. 24-26.
68. Сварник Г. І. «Наймолодший з «п'ятірного грона» – Освальд Бурггардт (Юрій Клен). Листи до Дмитра Донцова. Українські проблеми. 1999. Ч. 1–2. С. 177–219.
69. Скорина Л. В. Леонід Мосендз. Література та літературознавство української діаспори : курс лекцій. Черкаси : Брама-Україна, 2005. С. 62–77.
70. Срібний птах [Текст] : хрестоматія з української літератури для 11 класу. Ч. 2. К. : Освіта, 2004. – 576 с.
71. Теліга О. І. Вибрані твори. Київ : Смолоскип, 2008. 531 с
72. Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості; Упорядк. В. А. Просалової. Донецьк : Східний видавничий дім, 2012. 516 с.
73. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 клас. Рівень стандарту / Авторський колектив під керівництвом Мовчан Р. В. К., 2017 (чинна з 01.09.2018). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf>

74. Українська література. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітнього навчального закладу. Філологічний напрям (профіль—українська філологія). Профільний рівень (укл. М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк-керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М.П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк. За заг.ред. Р. В. Мовчан).URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf>
75. Українська література: Хрестоматія. 10 клас (Упор. О. М. Авраменка). К.: Грамота, 2010. 328 с.
76. Шевчук О. Б. Позакласна робота з української літератури як складова професійно - педагогічної діяльності вчителя-словесника. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Особистість вчителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 21 (31). С. 237-241.
77. Шкандрій М. Націоналізм та українська література 30-х років. Українські трансгресії XX – XXI ст. Вроцлав – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2012. С. 149–163.
78. Шкляр В.М. Він писав, щоб нас було більше, або Десять новел старшини Армії УНР. Літературна Україна. 2012. №18. С. 7.
79. Ясь О.В. ДІАСПОРА [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д ;Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2004. 688 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Diaspora>
80. Яценко Т. Творчість Миколи Вороного – перша декларація ідей і форм українського символізму. Українська мова і література в школі. 2005. № 5. С. 22-27.

81. XX століття: від модерності до традиції : [зб. наук. пр.]. Випуск 1. Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза; Ред. колегія: І. Є. Руснак, О. Баган, А. Гуляк та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. 448 с.